

OPEN ACCESS

*Corresponding author
Piroz Abdullah Bashar
beroz.bashar@uoz.edu.krd

ئۆپەراسیۆنا سەربازی یا تورکیا ل کوردستانا عیراقی ل 4 ئاداری 1987:خواندنهکا میژوویی

پیروز عبدالله بشار / پشکا میژوو، کولیزا زانستین مروفایهتی، زانکویا زاخو، هەریمما کوردستان، عیراق
هوگر ظاهر توفیق / پشکا میژوو، کولیزا زانستین مروفایهتی، زانکویا زاخو، هەریمما کوردستان، عیراق

RECEIVED :22 /09/2024

ACCEPTED :12/12/ 2024

PUBLISHED :15/06/ 2025

پوخته

وشه سەرکێیهکان:
سیاسهتا تورکیا،
ئۆپەراسیۆنا سەربازی،
بزاڤا کوردی،
پهکهکه،
شەری عیراق- ئیران

سیاسهتا تورکیا ل هه‌مبەر بزاڤا کوردی ل باشووری کوردستان د چارچوویی ئۆپەراسیۆنین سەربازیدا، ئیک ژ بابه‌تین گرنگ د میژوویا بزاڤا رزگاربخوازا کوردیدا ده‌یته هه‌ژمارتن، ژبه‌رکو بزاڤا کوردی یا باشووری کوردستان کارگه‌ری ل سەر بزاڤا نه‌ته‌وه‌یی یا پارچین دی بین کوردستان هه‌بوویه و تورکیا وه‌کو ده‌وله‌ته‌کا دراوسی گرنگه‌کا زۆر ب بزاڤین کوردان دابوو، گرنگیا ئه‌فی بابه‌تی د ئه‌وی چهندی دایه هه‌لسه‌نگاندنا سیاسهت و ستراتجیا تورکیا هه‌مبەر بزاڤا کوردی دکهت و فه‌کولینی ل سەر ئه‌گه‌رین ئه‌نجامدانا ئۆپەراسیۆنا سەربازی ل ده‌قه‌رین سنووری بین باشووری کوردستان و کارفه‌دانین ل دۆر ئه‌فی چهندی دکهت، و دیاردبیت د ئه‌فی ماوه‌ییدا تورکیا زۆر ب هوشیاری و ب پژی سهرده‌ری ل گه‌ل بزاڤا کوردی و پینشه‌اتین ئه‌وان دکر، د هه‌مان ده‌مدا گرنگه‌کا زۆر ب به‌رژه‌وه‌ندیین ئابووری بین تورکیا ل باشووری کوردستان د دا و ژ بۆ ئه‌فی مه‌رمی هه‌ماه‌نگی دنه‌قه‌را عیراق و تورکیادا په‌یدابوو.

د ئه‌فی فه‌کولینیدا به‌رسف ل سەر ئه‌قان پرسیاران هاتیه‌دان، ئایا سیاسیه‌تا تورکیا و ئه‌فی ئۆپەراسیۆنی کارتیکرن ل سەر بزاڤا کوردی هه‌بوویه؟ مایتیکرن د کاروبارین نافخویدا کرییه؟ ئه‌نجامین ئۆپەراسیۆنی ل سەر ده‌قه‌رین کوردی بین سنووری چ بوون؟ هه‌لوسته‌تی نافخو و ده‌رقه‌ هه‌مبەر ئه‌فی مایتیکرنا تورکیا یا سەربازی ب چ ره‌نگی بوو؟ ب فی ره‌نگی ئه‌ف بابه‌ته‌ هاتیه هه‌لبژارتن دا کو فه‌کولینه‌کا میژوویی ل سەر ره‌وشا کوردان و چه‌نداتیا کارتیکرنا سیاسه‌تا تورکیا ل سەر ئه‌وان به‌یته پۆنکر.

About the Journal

Zanco Journal of Humanity Sciences (ZJHS) is an international, multi-disciplinary, peer-reviewed, double-blind and open-access journal that enhances research in all fields of basic and applied sciences through the publication of high-quality articles that describe significant and novel works; and advance knowledge in a diversity of scientific fields. <https://zancojournal.su.edu.krd/index.php/JAHS/about>

1. پيشه‌كى:

توركييا ھەر ژ دەستپىكا شەرى عىراق-ئىرانيدا (1980-1988) ژ نىزىك دويچوونا پيشهاتىن بزاڤا كوردى ل باشوورى كوردستانى دكر، د ھوشياريا ئەوى چەندىدا كو پارچا ھەرە مەزن يا كوردستانى ل توركييا ھە و پيشقەچوونا بزاڤا كوردى ل باشوورى كوردستانى كاريگەرىن ل سەر ھەست و ھزرىن نەتوھىيى يىن خەلكى باكوورى كوردستانى دكەن، لەورا ھەرگرتا ئاستەكى سىياسى ل باشوورى كوردستانى دبىتە ورەيەكا بەھىز بۇ بزاڤىن باكوورى كوردستانى، د ئەڤى چارچووڤىدا د ماوھىي شەرى عىراق-ئىرانيدا (1980-1988) كوردان ب ھاريكاريا ئىرانى شىابوون پىرانىا دەڤەرىن كوردان ب دەستقە بىنن و سەرکەڤتەن ل سەر ھىزىن عىراقى بىنن و مژويل بوونا عىراقى ب شەرىڤە ب دەلىڤە ھەرگرتبوون. دىسان خالا دىتر يا گىرنگ ھەبوونا بەرژەوھەندىن ئابوورى بىنن توركييا تايبەت بىنن پىترولى و ھىلا پىترولى (كەركوك-يومورتالك) بوو و گوماننا كونترولكرنا كەركوكى مەترسى بوو ل سەر بەرژەوھەندىن توركييا بىنن ئابوورى، ئەڤە بوويە ئەگەر توركييا ھەڤكارىن ل گەل عىراقى د چارچووڤى ھەڤبەرژەوھەندىن ھەردوو وەلاتان دژى بزاڤا كوردىدا بکەن، رىككەڤتەن ل گەل عىراقى ئىمزاكربوون، ب مەرەما لاوازكرن و كونترولكرنا بزاڤا كوردى ل باشوورى كوردستانى و د ئەڤى ماوھىيىدا سى ئۆپەراسىيۆنىن سەربازى ل دەڤەرىن سنوورى بىنن باشوورى كوردستانى ئەنجامدا بوون و ئۆپەراسىيونا سىي ل سالا 1987 بوو.

1.1 گىرنگيا ڤەكۆلىنى: گىرنگيا ڤەكۆلىنى ئەو ڤۆلى كوردان د پەيوەندىا د ناڤەرا توركييا و دەولەتىن ھەرىمىدا دياردكەت، و ئەگەرىن ئەنجامدانا ئۆپەراسىيونا سەربازى ژلايى توركييا ڤە دياردكەت، كاريگەرىيا سىياسەتا توركييا ل سەر بزاڤا كوردى دياردكەت، لەورا رۆنكرنا سىياسەتا توركييا د ئەڤى ماوھىيىدا دى ھاريكارىيەت بۇ تىگەھشتنا رويدانىن كىشەيا كوردى و ھەڤسەنگيا سىياسى يا دەولەتىن ھەرىمى.

2.1 ئارمانجا ڤەكۆلىنى: ئارمانج ژ ڤەكۆلىنى ئەگەرىن راستەقىنە بىنن ئەڤى ئۆپەراسىيۆنى بەھىنە رۆنكرن، د ئەڤى ماوھىيىدا پيشهاتىن گىرنگ د لايەنىن كوردىدا پەيدا بوو و پەكەكى پەيوەندى ل گەل پارتى ديموكراتى كوردستان ھەبوو، دياركرنا ڤاكتەرى پەكەكى و كاريگەرىا ئەوان ل باشوورى كوردستانى ل سەر سىياسەتا توركييا، ئەڤە دبىتە ڤاكتەرىن بەھىز بۇ توركييا كو ب مەرەما سنوورداركرنا بزاڤا كوردى ئۆپەراسىيۆنى ئەنجام بەدەت، و چەنداتيا كاريگەرىا ئەڤى چەندى ل سەر بزاڤا كوردى ل باشوورى كوردستانى بەھىتە ھەلسەنگاندن، دەستنىشانكرنا ھەڤكاريا توركييا ل گەل عىراقى بۇ ئەڤى سىياسەتى و ل سەر چ بنەما بوو و بەرژەوھەندىن ھەردوو وەلاتان و كاريگەرىا ل سەر بزاڤا كوردى بەھىتە دياركرن.

3.1 رىبازا ڤەكۆلىنى: د ئەڤى ڤەكۆلىنىدا رىبازا (خاوندنەكا مېژووىي) بۇ رۆنكرنا سىياسەتا توركييا ھەمبەر بزاڤا كوردى د چارچووڤى ئۆپەراسىيونا سەربازىدا ھاتىە پەيرەوكرن و ب ئەڤى رىكى رويدانىن ب سىياسەتا توركييا ڤە پەيوەندىدار ب دروستى د ھىنە رۆنكرن.

4.1 پلانا ڤەكۆلىنى: ئەڤ ڤەكۆلىنە ژ دياركرنا سىياسەتا توركييا و مايتىكرنا وى يا سەربازى ل باشوورى كوردستانى پىكەھىت و تىندا باس ل (ئەگەرىن ئەنجامدانا ئۆپەراسىيونا سەربازى ل گوندىن مارسىس، ئەلانئش، ئىرە، سنات ل زاخۇ 4 ئادارى 1987) و ڤاكتەرىن پيشوھخت بوويە پالدر بۇ توركييا كوڤى ئۆپەراسىيۆنى ئەنجام بەدەت ھاتىەكرن، ھوكارىن ناخۆيى و دەرڤە بىن ئۆپەراسىيۆنى و رويدانىن ئەوى رويدانىن ھاتىنە دياركرن، ھەروەسا باس ل (كارڤەدانا ئۆپەراسىيونا توركييا) ژلايى ناخۆيا توركييا و كوردان و دەرڤە ھەمبەر ئەڤى ئۆپەراسىيۆنى ھاتىنە رۆنكرن.

5.1 ژىدەرىن ڤەكۆلىنى: ب مەرەما ئەنجامدانا ئەڤى ڤەكۆلىنى پىشتەبەستن ل سەر رىژەيەكا ژىدەرىن جوراوجور ھاتىەكرن ھەك بەلگەنامە و رۆژنامە بىنن توركى ب تايبەتى رۆژنامەيا جومھورىيەت Cumhuriyet و مىللىيەت Milliyet

رۆژنامهیین گرنگ یین تورکیا بووینه و رویدانین ب سیاستا دهرقه یا تورکیا په یوه نیدار تیدا هاتینه به لافکرن بۆ رۆنکرنا سیاستا تورکیا مفا ژئ هاتیه وەرگرتن، دیسان رۆژنامهیین کوردی و هکو (أخبار کردستان، الشرارة) د بیافی هه لویستی کورداندا مفا ژئ هاتیه وەرگرتن، په رتووکیین ب کوردی و هک په رتووکا (بارزانی و بزوتنه وهی رزگارخوازی کورد شورشی گولان 1975-1990) یا دانهر مه سعود بارزانی زانیاریین گرنگ ل دور سیاستا تورکیا و هه لویستی پارتی دیموکراتی کوردستان هاتینه دیارکرن و په رتووکا (بزافی رزگارخوازی نه ته وهی کورد له کوردستانی عیراق له ساله کانی جهنگی عیراق-ئیران دا

2. ئەگەرین ئەنجامدان ئۆپەراسیۆنا سەربازی ل گوندین (مارسیس، ئەلانش، ئێره، سنات) ل زاخو 4 ئاداری 1987

أ- هوکارین ناخۆیی

تورکیا ئۆپەراسیۆنه کا سەربازی ل باشووری کوردستانی ل ریککه قتی 15 ته باخی 1986 ب پشکداریا (دهه) فروکه یین جهنگی یین تورکیا بۆ ماوه یین 15 خوله کان ئەنجامدابوو (Cumhuriyet, 22262,16 Ağustos 1986), و د ئەقی ئۆپەراسیۆنیدا هیرشی گوندین (کەشانی، شیلان، نزدور، ههفته نین، سنات) ل دهقه را دناقهه را زاخو و ئامیدی دا ل کوردستانی کربوون، به لی ئەقه هیرشه کا زۆر به ییز نه بوو و زیانین گیانی نه بوو ب تنی زیان ب مولک و مالین خه لکی گوندی که قتبوون (أخبار کردستان، 147، اب 1986؛ عبدالله، زاخو، 12، ئەیلول 2024⁽¹⁾)

پشتی ئەقی چه ندی تورکیا بریارا ئەنجامدان ئۆپەراسیۆنه کا دی بۆ باشووری کوردستانی دا و تورکیا د ئەنجامدان ئۆپەراسیۆنا سەربازیدا چه ند فاکتەر هه بوون کو بوو به ئەگەرئ ئەقی هیرشی، ژلای ناخۆییقه ئیک ژ هوکارین ئۆپەراسیۆنی ئەبوو تورکیا دقا هه قسه نگیا ناخۆ یا تورکیا ب پاریزیت و جه ماوه ری خوه رازی بکه ت و رایا گشتی یا تورکیا داخوازا ئۆپەراسیۆنا سەربازی دکرن (رۆژهلای، 4، چریا دووی 2006، 17)، ژبه رکو ژلای سەربازی قه سەربازین تورکیا هه می ده مان ل تورکیا بالا ده ست بوون، ژهنه رالین تورک ل ژیر ئالایا پشتگیریا حکومه تا تورکیا و پابه ندبوون ب میراتی مسته فا که مال ئەتاتورکی (1923-1938) ئەف چه نده وه کو کارته کی دده ستی واندا بوو و ب دریزیا سالیین رابردووی سنی جارن سوپایی تورکیا کوده تایا سەربازی ل سالیین 1960 و 1971 و 1980 ئەنجام دابوو و حکومه ت رۆخاندبوو له ورا سوپایی تورکیا و بریارا وی بۆ ئۆپەراسیۆنی ل باشووری کوردستانی نه بتنی ژبه ر په که کی بوو به لکو ئەف پینگا قه جوره کی روو به روو بوونا حکومه تا تورکیا بۆ چاره سه رکرنا کیشه یین ناخۆ و فشارا سەربازی بوو (نیکبخت، 7، کانوونا دووی 2008، 9)

هه بوونا پارتا کارکه رین کوردستانی (PKK) ل باشووری کوردستانی و ده قهرین سنووری، ب تایبه تی په که کی کریار ل تورکیا ئەنجام ددان و پشتی قان کریاران په نای باشووری کوردستانی دبوون ئەقه به هانه یا تورکیا یا فه رمی بۆ ئۆپەراسیۆنا سەربازی بوو، د قی ماوه ییدا په که کی زۆر جارن بیی حه زا هه قوه لاتین باشووری کوردستانی د هاتنه گوندین باشووری کوردستانی ئەوین ل ژیر ده سته لاتا پارتی دیموکراتی کوردستان و قه ستا مالین پيشمه رگه یان دکرن و داخوازا زانیاری یان خواری ژ وان دکرن و پاشان ئەف هاریکاریا خه لکی ل گه ل وان دکرن د گه هاندن حکومه تا تورکیا و هه سا دانه دیارکرن کو هیشتا په یوه ندی و هه قکاری دناقهه را پارتی و په که کیدا هه یه تایبه ت ل گوندین سنووری ده قه را زاخو ئەف بارودوخه رویدابوو (سندی، زاخو، 1، ئاداری 2023⁽²⁾)

ئیک ژ ئەگەرئ ئۆپەراسیۆنی ئەبوو، په که کی ل سالا 1987 هیرشی گوندین باکووری کوردستانی کرن و تایبه ت هیرشی قوروجویان و ئەقان قوروجویان موچه ژ حکومه تا تورکیا وەرگرتن و ده وله تی ئەو چه کدار کربوون و په که کی ب به هانه یا هه قکاریا قوروجویان ل گه ل حکومه تا تورکیا هیرشی قوروجویان کرن (جهلیل، 2012، 115)، ل 22 شوباتی 1987 ی ل ده مژمیر 19:00 ی د ناقهه را نیزیکی (25-30) میلیتانیین په که کی ب جلوه رگین سەربازین تورک چوو بوون گوندی تاشده له ن ل ئولوده ره سه ر ب ویلایه تا هه کاری قه و داخوازا کربوون پاسه وانین/ قوروجویین⁽³⁾ گوندی کوم بین، پشتی کومبوونا قوروجویان (میلیتانیین) چه کدارین په که کی هیرشی مالین خه لکی گوندی کربوون و د ئەنجامی ئەقی هیرشا په که کیدا (14) که س ژ خه لکی گوندی ناقری هاتبوون کوشتن و پرانیان وان ژن و زاروک بوون

(9) كەس بريندار بوون، ئەقى چەندى دەنگفەدانەكا مەزن پەيداكر و ئەف رويدانە ژلايى بەرپرسيىن توركيافە وەك توندروەيەكا مەزن ھاتە راگەھاندن، پشتى قى كرياتى ئەندامىن پەكەكى بەرھەف باشوورى كوردستانى ھاتبوون و ئەفە بوويە ئەگەر توركييا بريارا سزادانەكى بكتە، ھەروەسا رۆژا پشتى كرياتا پەكەكى ل 23 شوباتى 1987 كومبوونەكا چارقولى يا لوتكەيى ب سەرۆكاتيا سەرۆك كومار (ژەنەرال كەنان ئىقرەم General Kenan Evren) (1982-1989) و جيگرى سەرۆك وەزيران (كايا ئەردەم Kaya Erdem) و سەرۆك ئەركان (ژەنەرال مستەفا نەجدەت ئوروگ Vahit Orgeneral.Mustafa Necdet Üruğ) (1983-1987) و وەزيرى دەرھە (وھميد خەلەفئوغلۇ Halefoğlu) (1983-1987) ھاتە ئەنجامدان و ل دويف زانيارىن د كومبوونى دا برياردا بوون دەزگەھى ھەوالگيرىيا ل دەقەرى بەيتە بكارئىنان و ھيزين سەربازى ل دەقەرى زىدەتر لى بکەن و ھەروەسا كايا ئەردەم ئاماژە ب ئەوى چەندى دابوو كو دى ھەمى پىكولان بۆ گرتن و سزادانا پەكەكى ئەنجام دەن (Milliyet, 14111, 24 Şubat 1987) ھەروەسا د كومبوونا ئەنجومەنى وەزيران توركيادا ل دۆر پىنشەتتىن ل توركييا و كرياتا پەكەكى، پشت بەستەن ب ياسايا ژمارە (3310) يا رىكەھتتا ل گەل عيراقى ل سالا 1984 ھاتىە بەستەن ل سەر ئەوى چەندى رىكەھتتوون ئوپەراسيونا دەرھەى سنوورى ئەنجام بەدن، و ب مەرھەما ئالوگوريا زانياريان و وەرگرتتا پەسەندا عيراقى، فەرماندەيى ھيزين ئەسمانى بين توركييا (ژەنەرال خەليل سوزەر Orgeneral. Halil Sözer⁽⁴⁾) ى پەيوەندى ب عيراقى كر و مەرھەما خوە يا ئەنجامدانا ئوپەراسيوني گەھاندە عيراقى و ھەروەسا سەرۆك ئەركانى توركييا ژەنەرال نەجدەت ئوروگ ى پەياما حكومەتا توركييا ب ئەقى مەرھەمى گەھاندە وەزيرى بەرگرى بين عيراقى (عەدنان خەيروللاھ Adnan Hayrullah) (1980-1989⁽⁵⁾) و ئالوگوريا زانياريان ھاتە كرن و پشتى بەرسقا ئەرىنى ھاتىە وەرگرتن بريارا ئوپەراسيوني ھاتەدان، بەلى ئەف بريارە ئىكسەر نەھاتە جىبەجىكرن ژبەر فاكتهرىن كەش و ھەواى و ئەف ئوپەراسيوني پىدقى ب لىكوليني بوو ل دەقەرا ئارمانجا توركييا لەوپا بۆ ماوہەيەكى گىرۆ بوو و ئىكسەر نەھاتە جىبەجىكرن (Cumhuriyet, 22460, 5 Mart 1987)

ھەروەسا د ھەمان رۆژا ھيزين چەكدارين توركييا ل 23 شوباتى 1987 ئوپەراسيونيەكا زەمىنى ل ناخۆيا توركييا دژى پەكەكى ئەنجام دابوون، ھەروەسا ل 25 شوباتى ب فروكەبين جەنگى لىكولين ل سەر دەقەرىن سنوورى كربوون و وەزەرتا ناخۆيى يا توركييا دياركربوو ھژمارا قوروجويان زىدەكرينە و چەك ل سەر وان بەلاقىرىنە ب مەرھەما زىدەكرنا ئاسايشا دەقەرى بەلى ئەف بريارە ل ناخۆيا توركييا دا بوويە جەي رەخنى ژلايى پارتين توركييا وەك (پارتا سوسىيال ديموكراتا گەل Sosyal Demokrat Halkçı Partisi, پارتا رىكا راست Dogru Yol Partisi و پارتا كاري نەتەوہيى Milliyetçi Çalışma Partisi) و حكومەت تاوانبار كرن ب ئەوى چەندى كو نەشيت رىكى ل فان كرياتان ب رىكا قوروجويان بكتە و ب ديتتا ئەوان قوروجو رىكەكا نەسەرکەقتيانە بوويە (Cumhuriyet, 22452, 25 Şubat 1987)

ل سەر ئەقى چەندى كوردان پىشبينيا بزاقتين توركييا كربوو و بەرى ئەنجامدانا ئوپەراسيوني ئىكەتى نشتيمانى كوردستان راگەھاندبوو كو يا ئاگەھدارە ژ بەرھەقىين توركييا بۆ ئوپەراسيونيەكا سەربازى بۆ باشوورى كوردستانى و ئەف دەنگوباسە ژ ئىكەتتىن ھاتبوو وەرگرتن و راگەھاندبوو كو پىدقىە توركييا ئاگەھدار بيت ميليتانين پەكەكى دناف كەمپين پىشمەرگەبيدا نينن و پەيوەندى دناقبەرا پەكەكى و پىشمەرگەبيدا نينە و ئەگەر توركييا ھيرش كر تشتەكى سروسشتى يە كو كورد بەرھنگارىين بکەن و بەرسقى بەدن (Milliyet, 14120, 5 Mart 1987)

ب- ھوکارين دەرھە

لايەنى دەرھە ھوکارەكى گرنگ بوو بۆ ئوپەراسيوني، توركييا ل ئەقى دەمى گرنگيەكا زۆرتەر دايە پىشقىچوونين د بزاقتا كورديدا و پرانيا دەنگوباسين بزاقتين پىشمەرگەى و شەرى وان ل گەل ھيزين عيراقى ھاتتە بەلاقىرن و جاران ژىدەرى فان دەنگوباسان ژ ئىزگەي دەنگى كوردستان⁽⁶⁾ يا پارتى ديموكراتى كوردستان وەرگرتن و دياردكرن ئەف راديوپە ب شيوہەيەكى نە فەرمى ل چيايىن كوردستانى دەيتە ب رىقەبرن، د ئىك ژ دەنگوباسان دا كو ژ دەنگى كوردستان وەرگرتبوو ھاتبوو دياركرن كول ل 5 ئەيلولا 1986 ى پشتى شەرەكى دناقبەرا پىشمەرگە و سەربازين بەعسيان دا

پیشمه‌رگه‌یان شیایه قه‌زا (کاریزه- سهر ب پاریزگه‌ها سلیمانیه قه) بکه‌نه ژیر کونترولاً خوه و قایمه‌قام و سه‌روکی قه‌زا و ریفه‌به‌ری بنکه‌یا سه‌ربازی و چهند سه‌ربازین به‌عسی ژلایی پیشمه‌رگه‌یان قه‌هاتینه ئیخسیرکرن، سه‌روه‌سا د ماوه‌یه‌ی حه‌فتیه‌کیندا سه‌ری دناقه‌ه‌را پیشمه‌رگه‌ی و هیزین عیراقی دا نیزیکی (500) سه‌ربازین به‌عسی هاتینه ئیخسیرکرن و هژماره‌کا زور هاتینه کوشتن ژلایی پیشمه‌رگه‌ی قه (Cumhuriyet, 22281,7 Eylül 1986) سه‌روه‌سا د ئه‌قی ماوه‌یه‌یا پیشمه‌رگه‌ی چالاک‌ی ل سه‌ر ریکن سنووری عیراق-تورکیا دکرن، سه‌روه‌سا ل 28 چریا ئیک‌ی 1986 ی پیشمه‌رگه‌ی ئاگر به‌ردابوون هندهک ترومبیلین باره‌لگر و ریکا سنووری یا خابوور ل سه‌ر سنووری تورکیا بۆ ماوه‌یه‌کی کیم هاتبو گرتن، به‌لی پشتی هه‌قدیتین دناقه‌ه‌را تورکیا و عیراقیدا ل رۆژا 29 چریا ئیک‌ی دووباره‌ ده‌رگه‌ی سنووری هاته‌ قه‌کرن، و تورکیا ل دویف رادیویا ده‌نگی کوردستان دیارکر کو پیشمه‌رگه‌ی گه‌له‌ک زیان ب هیزین عیراقی دانه و و کوگه‌ها ته‌قه‌مه‌نیان سوتینه و میدیایا ئیرنا یا ئیرانی ژی ئه‌ف ده‌نگوباسه‌ دووپات کرینه (Cumhuriyet, 22334,30 Ekim 1986)

پیشمه‌رگه‌ی ل ژیر چاقدیریا مه‌سه‌ود بارزانی ل چریا دووی 1986 چالاک‌ی ل ده‌قه‌رین سنووری و ریکا ناقده‌وله‌تی ئه‌نجام‌دابوون، تورکیا زور گرنگی ب ئه‌قی ریکی د، ل سپیده‌هیا 14 چریا دووی 1986 له‌شکه‌ری پیشمه‌رگه‌یین پارتی ل گه‌لی زاخو ریکا په‌یوه‌ندیا عیراقی بۆ ئه‌وروپا کونترول کرن و هیرشی باره‌گایین لیوا (38) ل تلکه‌به‌ری (گونده‌کی سه‌ر ب زاخو‌قه) و سی خالین سه‌ربازی ل رۆژه‌ه‌لاتا گه‌لی زاخو کرن، سه‌روه‌سا چوونه‌ دناف باژیری زاخو دا و ده‌وربه‌ر کونترول کرن و باژیری زاخو ب ته‌مامی که‌فته‌ نابلو‌قه‌یا پیشمه‌رگه‌یه‌یا و پشتی پیشمه‌رگه‌ی ئارمانجا خوه‌ بجه‌ ئینای باره‌گای (حه‌سه‌ن ئا‌فا، گونده‌که‌ سه‌ر ب زاخو‌قه) ویران کر و ژماره‌یه‌ک ترومبیلین حکومه‌تا عیراقی سوتن و پاشقه‌چوون، پیشمه‌رگه‌ی ئه‌ف چلاکیه‌ ئه‌نجام و بی زیانین گیانی ب پیشمه‌رگه‌ی بکه‌فیت (نیروه‌یی، 2019، ل 404)

د رۆژنامه‌یین تورکیادا باس ل ئه‌قی چه‌ندی هاته‌کرن کو ل چریا دووی 1986 و راگه‌هاندن هیزین ئیرانی و پیشمه‌رگه‌ی د ئوپه‌راسیونه‌کا هه‌فیشک دا ب نا‌فی (فه‌تح-3) ریکا تورکیا-عیراقی بۆ هاتن و چوونی گرتن، ئه‌ف ئوپه‌راسیونه‌ ل ده‌شتین زاخو و مووسل و هه‌ولیری پیشقه‌چوون و زیانین مه‌زن گه‌هاندنه‌ هیزین عیراقی، سه‌روه‌سا دیارکرینه‌ هیزین ئیران و هیزین کوردان ل 14 چریا دووی 1986 هیزین ئیرانی و کورد ب ئوپه‌راسیونه‌کی رابوینه‌ و هیزین کوردان ل ده‌قه‌را زاخو و باژیر دورپیچ کرینه‌ و ل بلنداهیا گه‌لی ریکا ناقده‌وله‌تی یا تورکیا-عیراقی ریک گرتینه‌ و د شه‌ری دناقه‌ه‌را هیزین هه‌فیشک و هیزین عیراقیدا هژماره‌کا زور ئه‌فسه‌ر و سه‌ربازین عیراقی هاتنه‌ کوشتن به‌رامبه‌ر ئه‌قی چه‌ندی عیراقی ب فروکه‌یان هیرشی زاخو و گوندین ده‌وربه‌رین زاخو، د ئه‌نجامدا خه‌لکی سقیل گیانی خوه‌ ژده‌ست دان (Cumhuriyet , 22352,17 Kasim 1986). سه‌روه‌سا د ده‌نگوباسه‌کی دیتر دا ل دویف دیارکرنا رادیویا ته‌هرانی پیشمه‌رگه‌یین پارتی هیرشی ترومبیلین باره‌لگر ل سه‌ر ریکا تورکیا-عیراقی کرینه‌ و ئه‌ف ترومبیله‌ بیانی بوون و تورکیا ژ نیزیکی دویف‌چوونا قان بزاقان دکر تابه‌ت ل ده‌قه‌رین سنووری (Cumhuriyet, 22355,20 Kasim 1986)، دیسان ئه‌ف پیشه‌هاته‌ د راپورته‌کا (CIA) دا ل چریا دووی 1986 هاتیه‌ دیارکرن کو تورکیا ژ کارتیکرنا سه‌رکه‌فتنا شوره‌شا کوردی ل عیراقی دترسیا، ژبه‌ر هندئ هه‌فکاری ل گه‌ل عیراقی کربو بۆ ژناقه‌رنا چالاک‌یین شوره‌شگیرین کوردی ل عیراقی و ریکی ل چوونا چه‌کی بۆ کوردان بگریت (CIA, 7 November, 1986)

ئیک ژ ئه‌وان فاکته‌ران به‌رژه‌وه‌ندیین تورکیا بین ئابووری ب تابه‌تی پترول بوو و ئه‌ف چه‌نده‌ ژلایی ئه‌وروپا‌قه‌ ژی دا ل دووماه‌یا سالا 1986 ی هاتبو راگه‌هاندن و پیشبینیا هه‌لو‌یستی تورکیا کربوو، و دیارکربوو کو پشتی زنده‌بوونا هیرشین ئیرانی ل عیراقی و نیزیکیبوونا وان بۆ که‌رکووکی دبیت تورکیا هه‌لو‌یستی هه‌مبه‌ر قی چه‌ندی وه‌رگریت و ئوپه‌راسیونه‌کا سه‌ربازی بۆ ده‌قه‌ری ئه‌نجام بده‌ت؛ چونکی تورکیا زور ب هه‌ستیاری دویف‌چوونا رویدانین ده‌قه‌ری دکه‌ت ژبه‌ر به‌رژه‌وه‌ندیین تورکیا و ل گوره‌ی ئه‌قی رۆنکرئی وه‌زاره‌تا ده‌ر‌قه‌ یا تورکیا ماوه‌یه‌کی دریزه‌ د پلانین ویدایه‌ پاراستنا به‌رژه‌وه‌ندیین تورکیا بکه‌ت ژلایی سه‌ربازی قه‌ هیرشه‌کا سه‌ربازی بکه‌ت و ئه‌فه‌ د پلانا سوپایی تورکیا دایه‌ و ژبه‌رکو هه‌ردوو‌جارین پیشوه‌خت سالا 1983 و 1986 تورکیا ب زانینا عیراقی ئوپه‌راسیون ئه‌نجام دابوون

لهورا ئەگەر د چارچووئی پاراستنا بەرژەوهندیین خودا قی جاری ماییتیکرنی ل عیراقی بکەت پیندقیه تورکیا کیشەیین ل دوپقرا دەین ل بەرچاڤ وەرگریت (Cumhuriyet, 22356,21 Kasım 1986)

وہسا دیاردبیت بزاقین کوردان ب ھاریکاریا ئیرانی ببوون مەترسی ل سەر بەرژەوهندیین ئابووری ئەخاسمە ھیلا پترولی (کەرکوک-یومورتالک) و گەف ل تورکیا کربوو کو ھیرشی ھیلا پترولی کەرکوک بکەت و ئەقە راما نا لیدانا بەرژەوهندیین ئابووری و سیاسی بین تورکیا، گرنکیا کەرکوک و باشووری کوردستانی بۆ تورکیا، دیسان گومانا کونترولا قی دەقەری ژلای ئیرانی قە تورکیا نیگەران دکر ب تاییهتی ئیرانی ب ھەقکاریا کوردان ھیرشین بەرفرەھ ئەنجام دابوون،

سەبارەت لایەنی نافدەولەتی ناتو⁽⁷⁾ و ئەمریکا و ھەبوونا بارەگا و ھیزین ناتو ل دیاربەکرێ بەلگە یە ل سەر ئەوئ چەندی کو ریککەقننەکا نھینی بۆ پاراستنا بەرژەوهندیین ناتو و ئەمریکا ھەبوویە و تاییەت ل گەل دووماھیا شەری عیراق-ئیرانی گرنکیا ناتو بۆ تورکیا زیدەتر بوو، ئەقە چەندە د ھەقیدیتین دناقبەرا سەرۆک وەزیرانی تورکیا و بەرپرسین ئەمریکی دا ل دەستپیکا شوباتا سالا 1987 دیاردبیت (ریچارد پیرل Richard Perle) (1981-1987) ھاریکاری وەزیر بەرگری یی ئەمریکی بۆ کاروبارین ستراتیجیا جیھانی باس ل گرنکیا تورکیا د ئەقە بیاقیدا کربوو و بریاردابوو ھاریکاریا سەربازی بۆ تورکیا زیدە بکەت، ھەرەسا ھاتبوو راگەھاندن ئەمریکا دئ سی فروکەیین جەنگی بین ئەمریکی ژ جورئ (F16) بۆ بکارئینان د بارودوخی ماییتیکرنا سەربازیدا ھنیریت، پشتی ئەقە دەنگوباسی ژلای وەزارەتا دەر قە یا تورکیا ل 19 کانوونا دووی 1987 ئ ھاتبوو راگەھاندن کو فروکەیین ئەمریکی گەھشتنە تورکیا د چارچووئی ریککەقننا بەرگری و ھەقکاری دناقبەرا تورکیا و ئەمریکا (حسەن، 1990، ص105)

ھەرەسا سەبارەت ب حکومەتا عیراقی ھیرشا تورکیا بۆ سەر باشووری کوردستانی ب ھایداریا حکومەتا عیراقی بوو و ل سالا 1987 ئ تورکیا چار فروکە ب ئەرکی ھەوالگیزی و وینەگرتنی ھنارتبوون د ناڤ سنووری باشووری کوردستانی لەوێ عیراقی داخواز ژ ھیزین خوە کربوون کو پیندقیه ھەمی یەکەیین شەری بین عیراقی بەینە ناگەھدارکرن ھیرشی فروکەیین تورکی نەکەن، ھەرەسا حکومەتا عیراقی ھندەک کەس ھاندابوون چالاکیین سەربازی ل سەر سنووری تورکیا-کوردستانا عیراقی ئەنجام بدن دا کو تورکیا ھیرشی دەقەری رزگارکری بین ژیر دەستھەلاتا پینشەمەرگە ی بکەن و چەند کەسەک ژلای پینشەمەرگەیین پارتی دیموکراتی کوردستان قە ھاتبوون دەستگیرکرن دانپیدان ب ئەوئ چەندی کربوون کو ژلای ھەوالگیزی سوپایی عیراقی قە ھاتبوون ھاندان بۆ ئەنجامدانا قی کاری (نیروھی، 2019، ل 452)

وہسا دیاردبیت تورکیا د ئەنجامدانا ئوپەراسیۆنا سەربازیدا چەند ئەگەر ھەبوون و ئەقە ب بەرژەوهندیین ئابووری و سیاسی و ئیمنای بین تورکیا قە پەییوەندیاربوون، وەک بەرژەوهندیین پترولی بین تورکیا و گەفین ئیرانی ل سەر ئەقان بەرژەوهندیان، بەلئ ھوکاری سەرەکی یی ئەقە ئوپەراسیۆنی کیشەیا کوردی ب گشتی و پەکەکە و بزاقین ئەوئ ل دەقەری سنووری ب تاییهتی کو تورکیا ھزر د ئوپەراسیۆنەکا سەربازیدا بکەت، ب ئەقە ریککی ھوشداریی بدەتە کوردان و بزاقین ئەوان سنووردار بکەت و بۆ بزاقا کوردی ب تاییهتی پارتی دیموکراتی کوردستان دیاربکەت ئەگەر ل سەر پەییوەندی ل گەل پەکەکی بەردەوام بن دئ تورکیا ب رەنگەکی توندتر بەرسقا کوردان دەت و لەورا ئەقە ئوپەراسیۆنە د ھەمان دەمدا ھەلگرا پەیامەکا سیاسی بوویە بۆ کوردان.

ج- رویدانین ئوپەراسیۆنی

تورکیا رۆژا بەری ئوپەراسیۆنی ل 3 ئاداری 1987 ئ ب فروکەیین جەنگی لیکولین ل سەر گوندین ماریسیس و ئەلانئ و دەوروبەران ل دەقەرا سندیان سەر ب زاخوقە کرن بۆ دەستنیشانکرنا ئارمانجین ئوپەراسیۆنی و کومکرنا زانیاریان، د ئەقە لیکولینیدا ب خەلکی دەقەری دیاربوو ئەقە ئامازەھە بۆ ھیرشەکی (سندی، زاخو، 1 ئاداری 2023)، ژلایەکی دیقە ل ناخوقیا تورکیا ل ئەنقەرە ژ بەرھەقین ئوپەراسیۆنی دەھاتتە کرن، ل رۆژا 3 ئاداری تورکیا یەکەیین سەربازی ئەوین ل تورکیا ل باژیرین نیقشەھیر Nevşehir و فاتسا Fatsa و فوچا Foça بۆ دەقەرا ھەستیار ل سەر سنووری تورکیا - عیراقی قەگواستن ب مەرھما پشکاریکرن د ئوپەراسیۆنیدا، ل رۆژا 3 ئاداری پشتی دەمژمیر 2:00 نیقرو

كومپوون و ھەقدیتتین سیاسی و سەربازی دناقبەرا وەزارەتا دەرڤە و وەزارەتا ناڤخۆ و سەرۆکاتیا ئەرکان و سەرۆکی حکومەتا تورکیا ل ئەنجومەنی تورکیا ھاتبوون کەرن ھەرچەندە ب شتوویەکی فەرمی نەھاتبوون راگەھاندبوون، بەلێ د رۆژنامەیاندا کەشووھەواي سیاسی و سەربازی یی ئەنقەرە بەلاڤکەربوون و ئاماژە ب ھەبوونا بەرھەڤیئ ئۆپەراسیۆنی دابوون؛ چونکی گەلەک کومپوون و ھەقدیتتین سیاسی و سەربازی ھاتبوون کەرن و رۆنکرتین لایەنن بلند یین تورکیا ئەو بوو دیارکەرن: "چ ئۆپەراسیۆن نەھاتینە ئەنجام دان بەلێ ئەگەر رۆنکرنەک ھاتەکەرن ئەو رامانا ئەوئ چەندئ یە کو ئۆپەراسیۆن یا ھاتیە ئەنجامدان" واتە پشٹی ئەنجامدان ئۆپەراسیۆنی دی رۆنکرن ھینەکەرن (Cumhuriyet, 22459,4 Mart 1987)

ل رۆژا 4 ی ئاداری 1987 ئ ل دەژمیر 08:00 سپیدی ئۆپەراسیۆن ئەسمانی یا تورکیا ب پشستەستن ب ریککەڤتنامەیا سنووری ل گەل عیراقی⁽⁸⁾ و مافی دویڤچوونا گەرم⁽⁹⁾ ل گوندین مارسیس، ئەلانئ، ئیرە، سنات ل دەڤەرا سنديان سەر ب قەزا زاخۆڤە دەستپیکر و ھیزین چەکدارین تورک بۆ ماوہیی (30) خولەکان گوندین قەزا زاخۆ توپبارانکەرن و ھیرشا توند ل سەر گوندی مارسیس و ئەلانئ بوو، د ئەڤی ھیرشا ئەسمانیدا (30) فروکەیی جەنگی یین تورکیا ژ جورئ فانقوم پشکاربوون، و ئەڤ ھیرشە ل ژیر سەرپەرشتیا فەرماندەیی ھیزین ئەسمانی (جەمیل چوھا Cemil Çuha⁽¹⁰⁾) (1986-1988) بوو کو دبیتە ئۆپەراسیۆن سبب یا تورکیا پشٹی ئۆپەراسیۆن ل گولانا 1983 و تەباخا 1986 ئ، سەبارەت ئەنجامین ڤی ھیرش ل دویڤ دیارکەرن پەڤدارئ حکومەتا تورکیا (حەسەن جەلال گوزەل Hasan Celal Güzel) دیارکەبوو کو ھیرش کەمپین پەکەکی ھاتیەکەرن و د ئەنجامدا نەھ دەڤەرین کەمپ و کوگەھین پەکەکی ھاتینە ژناڤەرن (Milliyet, 14120,5 Mart 1987)، بەلێ تورکیا ب دیرییا ئۆپەراسیۆن سەربازیدا چ جارن ئەو زیانین د رۆژنامەیان دا باس ل دکر ب دەستڤە نە ئینابوون و ئەڤە ب تئ پڕوپاگاندەیی تورکیا بوون و ئەنجامین راستەڤینە نە ئەو بوون، د راستیدا د ئەڤی ئۆپەراسیۆنیدا ھیزین ئەسمانی یین تورکیا دەڤەرین پشتمەرگەیی پارتیی کربوون ئارمانج؛ چونکی ریککەڤتتا دناقبەرا پارتی و پەکەکی دا نیگەرانی بۆ تورکیا پەیدا کربوو و زیانین ئۆپەراسیۆنی یین راستەڤینە پشتمەرگەییەکی ئاکنجی گوندی مارسیس ئ ب ناڤی (ئەحمەد ئیسماعیل سەیفەددین) د ئەنجام ئەڤی ھیرشیدا گیانی خوہ ژدەست دابوو و زیانین مەزن ب گوندین کەڤتینە بەر ئارمانجا ئۆپەراسیۆن تورکیا گوندین مارسیس و ئەلانئ و ئیرە و سناتی کەڤتبوون و مالین خەلکی سڤیل و پشتمەرگەیان توشی خرابکرنی بوون و پرائیا خەلکی گوندی ژ بەر ھیرشا تورکیا پەناي چیايان بوون و بۆ ماوہیی چەند رۆژان مابوونە ل چیايان و توندترین ھیرش ل گوندی مارسیس و ئەلانئ بوو و ھەرودەسا پشٹی ئۆپەراسیۆنی بۆ ماوہیی نیزیکی حەڤتیهکی جارن دوو یان سئ فروکەیی تورکیا ل وان گوندان ھاتن و چوون کربوون بی ھیرش بکەن (سندی، زاخۆ، 1 ئاداری 2023).

د ئەڤی ماوہییدا سەرۆک وەزیرانی تورکیا تورگوت ئوزال (Turgut Özal) (1983-1989) بۆ چارەسەریا کیشەیی تەندروستی سەرەدانا ئەمریکا کربوو لەورا پشٹی ئۆپەراسیۆن تورکیا یا سەربازی ب مەرەما ئەنجامدان بەرھەڤیئ خوہ پاراستنی و زیدەکرنا ئاسایشی لژنەیکە کو پیک دەھات ژ (بەکر یرتار Bekir Yirtar، تورگای ئاچگوز Turgay Açıkgöz، سەبری ئاکمان Sabri Akman، شوکری ئاردا Şükrü Arda، یەشار توفان Yaşar Tufan، رەجەب ئویسال Recep Uysal) ل 6 ی ئاداری 1987 ئ رەوانەئ عیراقی کربوو بۆ ماوہیی نیزیکی (25) رۆژان ل عیراقی مان (BKKTG, no:114-992, 11.3.1987)

ئەڤی ئۆپەراسیۆنی کارتیکرن ل پەيوەندیین تورکیا ل گەل دەولەتین عیراق و ئیرانی کربوو، پشٹی ئۆپەراسیۆنی پەيوەندیین عیراق و تورکیا و ب تاییەتی ژلایی سیاسی و ئابووریڤە ب ھیز بوون، ل نیسانا 1987 ئ سەرەدانین فەرمی دناقبەرا بەرپرسین ھەردوو وەلاتان دا ب مەرەما بەرفەرھکرنا ھەڤکاریا ھەردوو لایان ھاتبوون ئەنجامدان، د ڤان سەرەداناندا رۆلی تورکیا ژلایی عیراقیڤە بەرز ھاتبوو نرخانەن دیارکەبوو رۆلی تورکیا د شەری عیراق-ئیرانی دا رۆلەکی ئاشتیخووزە و ئاماژە ب ئەوئ چەندئ دابوو کو پلانەک ل دۆر ریکخستنا و ئاسانکاریا ئابووری ھەب تاییەتی ژلایی پترول و بازارگانی (الجمهورية، 6427، 16 نیسان 1987؛ الجمهورية، 6428، 17 نیسان 1987)، پشٹی ئەڤی سەرەدانئ ھیلا دووئ یا پترولی ژ عیراقی بۆ تورکیا ل تەباخا 1987 ئ ھاتە ڤەکەرن و دەست ب ھنارتنا پترولی

هاتوبوکر، ژلایهکی دیفه تورکیا د ریورهمین فهکرنا هیلا پترولی دا باس ل ئەوی چەندی کربوو کو شکەستنا ئیرانی یا نیزیکه و رۆلی عیراکی ب ئەرینی و یی ئیرانی ب نەرینی هەلسەنگاندبوو (الجمهورية، 6548، 18 اب 1987)، هەرودسا پشتی قی چەندی ل چریا ئیکی 1987 ی وەزیری بازرگانی و پیشەسازی یی تورکیا (جاھید ئارال Cahit Aral) (1983-1987) ل گەل شاندهکی ل گەل دا ل دووماھیا چریا ئیکی 1987 ی سەرەدانا بەغدا کربوو ب مەرەما دانوستاندین ئابووری و بازرگانی (BKKTGm,no:112-1943,26.10.1987)

3. کارفەدانا ئۆپەراسیۆنا تورکیا

1.3. ھەلویستی ناخۆی یی تورکیا

دەربارە ی ھەلویستی و کارفەدانا تورکیا یا ناخۆی پیکدھیت ژ ھەلویستی پارتین تورکی و ئەف ھەلویستە د میدیا یا تورکیا هاتبوو راگەھاندن و ب شیوەیەکی گشتی قان پارتان دەستخووشی ل ھیزین ئەسمانی یی تورکی کربوو و ژبەرکو پیشووخەت یاسانامە ل دور ئەنجامدانا ئۆپەراسیۆنی دەرکەفتبوو و ئەنجومەنی نشتیمانی یی تورکیا پەسەندکربوو لەورا کارفەدان و نەرازیبوون د ئەنجومەنا نشتیمانی یا مەزن یا تورکیا دا وەکو ل ئۆپەراسیۆنا سالا 1986 ی نەهاتبوو کرن بتنی دانوستاند ل دور ئەوی چەندی هاتبوون کرن کو پیدقیە حکومەت پیشووخەت زانیاریان ل دور ئەنجامدانا ئۆپەراسیۆنی بەدەتە ئەنجومەنی و ناییت بتنی بریاری ل سەر بەدەت، دەستیکی وەزیری بەرگری یی تورکیا (زەکی یافوزتورک Zeki Yavuztürk) (1983-1987) د ئەنجومەنیدا زانیاری ل دور ئۆپەراسیۆنا ئەسمانی یا تورکیا بۆ ئەندامان راگەھاندن و دیارکر کو ل 25 شوباتی د کومبوونا ئەنجومەنی وەزیران دا بریار ل سەر ئەنجامدانا ئۆپەراسیۆنی هاتبوو دان، پشتی رۆنکرنا وەزیری بەرگری سەرۆکی پارتا ئۆپوزسیۆن پارتا سوسیال ئەردال ئینونوی ژبەرکو پشتی ئۆپەراسیۆنا تەباخا سالا 1986 ی رەخنە ل لایەنی یاسایی یی ئۆپەراسیۆنی گرتبوو لەورا پشتی قی ئۆپەراسیۆنی دیارکر کو پیشووخەت دەستەھلات بۆ قی ھیزشی ژ ئەنجومەنی هاتبوو وەرگرتن و د ئەفی چارچوویدا هاتیە ئەنجام دان و سوپاسیا ھیزین چەکارین تورکیا کر ھەرودسا دیارکر کو ھیقا ئەوی چەندی یە ئەنجامین داخوازکری ب دەستفەبھین بۆ فەمراندنا ئاگرئ باکووری کوردستانی و پیدقیە بەھەقین خوە پاراستنی یی درێژخایەن بەینە کرن ژبەرکو ئینونو د وی باوهرئ دا بوو حکومەتا تورکیا ھەتا وی دەمی رویدانین باکووری کوردستانی ب رژی وەرنگرتبوون و دووبارە پیشنیار دا کو د ئەنجومەنیدا ب تیروتەسەلی دانوستاندنی ل سەر قی بابەتی بکەن، و گوت : "تورکیا وەلاتەکی ئیکگرتی یە و ناھیتە پارچەکرن، و ئەگەر پیدقی بوو ئەم ھەمی بۆ شەری بەرھەقن و پیدقیە ھەمی کەس قی چەندی ھوسا بزائن و کەس ژبیرنەکەت" (Milliyet, 14120,5 Mart 1987)

سەرۆکی پارتا ریکا راست (DYP) (حوسامەددین جیندوروک Hüsametdin Cindoruk) (1985-1987) ی سوپاسیا ھیزین چەکارین تورکیا کربوو و ل گەل ئەوی چەندی بوو کو پیدقیە تورکیا نەھیتە کیشان بۆ شەری ئیرانی – عیراکی و رەخنە ل سیستەمی قوروجویان گرت و ب دیتنا وی قوروجویان نەشیایە ئاسایشا دەفەرا ژئ بەرپرس ب پاریزن لەورا دیارکربوو پیدقیە چەوا ھیزین ئەمنی گوندین ئیجە د پاریزن ب ھەمان شیوە گوندین باکووری کوردستانی ژئ ب پاریزن و دیارکر کو ئومیدەوارە ب زویترین دەم حکومەت باکووری کوردستانی ژ پەکەکی پاقر بکەت، سەرۆکا (پارتا چەپ یا دیموکرات Demokrat Sol Parti) (رەھشان ئەجەوید Rahşan Ecevit) (1985-1987) دیارکر پیدقیە تورکیا رۆلەکی کاریگەر ھەبیت و ریکارین ئەمنی زیدەتر دناف تورکیادا بەینە وەرگرتن تاییەت دەفەرین باکووری کوردستانی و ئاماژە ب سیستەمی ئاکنجی بوونی فەژاندنا ئابووری و جفاکی یا خەلکی بەھیتە دا بین کرن چونکی ئەف ھیزشین پەکەکی ریکری ل پروژین گرنگ یی تورکیا دکەت، ھەرودسا ئەندامی قی پارتی ب ناھی (جاھید کاراکاش Cahit Karakaş) دیارکر پیدقی بوو حکومەتی زانیاری ل دور قی ئۆپەراسیۆنی بەری ھینگی بۆ ئەنجومەنی دیارکربان ھەرودسا ب دیتنا وی دەولەتین شەری دکەن دقین تورکیا بکیشنە دناف شەرەکی گەرم دا (Cumhuriyet, 22460,5 Mart 1987)

ههروهسا سیاسی و سهروکی بهری بی (پارتا داد (Adalet Partisi) (سلیمان دهمیرهل (Süleyman Demirel) (1981-1964) ی دیارکر کو چ کیشه نینه چونکی پهسهندا عیراقی هاتیه وهرگرتن و ناماژه ب نهوی چهندی دا پیدقیه ئیدی نهف کیشه بهیته چارهسهکرکن و پیدقی ب مایتیکرنا هوسا نه بیت و گوت: "هیقی دکم نهجامین داخوازکری بدهست فه بهین و چ جارین دی ترکیا هوقانهیا کوشتنین دایک و زاروکان نه بینیت و رهین فان کارهساتان هشک بیت"، وهزیری دهرقه بی پیش وهخت (ئیحسان سهبری چاگلایانگیل (İhsan Sabri Çağlayangil) (1978-1975) دیارکر دبیت ئوپه راسیونا ترکیا یا دهرقه ی سنووری د داهاتوی دا ترکیا تووشی کیشهیان بکته و گوت: "یا سهیر نینه ژبه فان ئوپه راسیونان نه خود د تالانین رۆژهه لاتا نافین دا ببینن" و رهخنه ل حکومه تی کر و ب دیتنا وی نه گهر حکومه تا ترکیا نه شیته سنووری خود ب پاریزیت ماف نینه ئوپه راسیونین دهرقه ی سنووران نه انجام بدهت (Cumhuriyet, 22460,5 Mart 1987)

دیسان جیگری سهروکی ئاناپ (مههمه د کهچه جیلهر (Mehmet Keçeciler) هزروبییرین خود ل دور فی ئوپه راسیونی دیارکر و ناماژه ب قالاتیا دهسته هلاتی ل دهرقه رین سنووری ل کوردستانی دا بوو ژ بهر بارودوخی شهری عیراق- ئیرانی و نه فه ببوو نه گهر ببیته جهه کی گونجایی بو په که کی و نه خودشی بو خه لکی گوندان په یادا کر بوون و ژبه ر هندی هیرشی په که کی کر بوون ههروهسا دیارکر کو زور ب سهرکه فتیانه ئوپه راسیون ژ لایی هیزین چه کارین تورک فه هاتبوو جیبه جیکرن و پشته قانیا پارتا ئاناپ بو حکومه تی راگه هاندبوو و گوت: "حکومه تا ترکیا بهیزه و هیزا خود دی دیارکته و چ جارن دهلیقی نادهت ریگران و سهری ریگران د هیلینا واندا هاته هه رشاندن" (Cumhuriyet, 22460,5 Mart 1987)

2.3. هه لویستی حکومه تا ئیرانی

سه بارهت فی ئوپه راسیونی حکومه تا ئیرانی هه لویسته کی نه رینی هه مبه ر ئوپه راسیون و لقینین ترکیا ل باشووری کوردستانی هه بوو چونکی حکومه تا ئیرانی پشته قانیا بزاقا کوردی دژی حکومه تا عیراقی دکر، د راپورته کا هه والکیریا ئه مریکی (CIA) دا ل دور نه فی چهندی هاتبوو دیارکر کن کو پشته قانی و پشکاریا ئیرانی ل باشووری کوردستانی په یوه ندین ترکیا و ئیرانی تیکدا بوون و زیده بوونا هیرشین کوردان ب پشته قانیا حکومه تا ئیرانی نه گهری سه ره کی بی تیکچوونا په یوه ندین هه ردوو وه لاتان بووه (CIA, July, 1987)، و ترکیا هزر د نه وی چهندی دا کر بوو کو دبیت کارقه دان ل دهف ئیرانی په یدابیت و بابه تی که رکوکی بهیته فه کرن له ورا په یقداری حکومه تی هه سه ن جه لال گوزه لی ئیکسه ر پشتی ئوپه راسیونی دایه دیارکر کن کو پیدقیه ئیران فی ئوپه راسیونی نه که ته کیشه؛ چونکی فی ئوپه راسیونی چ په یوه ندی ب شهری عیراق-ئیرانی فه نینه و پیدقیه کارتیکرنی ل په یوه ندین ئیرانی ل گهل ترکیا نه که ت (Cumhuriyet, 22460,5 Mart 1987)، سه ره رای فی چهندی ئیرانی کارقه دان هه بوو و په یوه ندین ئیرانی و ترکیا بو ماوه یه کی تیکچوون و دووباره ئیرانی ب ریکا گه فین ل سه ر هیلا پترولی (که رکوک-یومورتالک) هه لویستی خود هه مبه ر ئوپه راسیونی دایه دیارکر کن (Silleli, 2005, 125) و ئیکسه ر پشتی ئوپه راسیونی حکومه تا ئیرانی نه رازیبوونا خود بو بالیوزی ترکیا ل ئیرانی راگه هاند و د رۆنکر نه کی دا نهف ئوپه راسیونه وهک کومه لکوژی دایه دیارکر کن و ناماژه ب ئارمانج و هیقین ترکیا ل باشووری کوردستانی دان و دیارکر کو ترکیا ب فی ریکی دقین فان هیقیان بجه بینیت هه مبه ر فی رۆنکر نی په یقداری وهزاره تا دهرقه یا ترکیا (یالم ئه رنالپ (Yalim Eralp) (1987-1983) ی وهک ناماژه بو رۆنکر نا ئیرانی راگه هاند: "مومکن نینه کارقه دانان وان تیبگه هین نه وین بی هه لویست هه مبه ر مرنا مروقین بی گونه ه" (Öztürk, 2010, s.121)

سه روکی نه نجومه نا شورایا ئیسلامی یا ئیرانی عه لی نه که به ر هاشمی ره فسه نجانی (1980-1989) نه نقره تاوانبار کر ب هه بوونا پلانه کا دارشتی بو داگیرکرنا ناغه ندین پترولی ل که رکوکوی و نهف تاوانبارکر نه به رده وام ژلاین ئیرانی فه بو ترکیا دهاته کرن، و گومانان ل سه ر نه وی چهندی هه بوو کو ئارمانجا سه ره کی یا هیرشین ترکیا ناغه ندین پترولی بین که رکوکوی بن؛ چونکی ب فی ریکی دی ترکیا کونترولی ل سه ر باشووری کوردستانی که ت واته نهف چهندی رامانا داگیرکرنا باشووری کوردستانی یه و نهف چهنده هه فدی ئارمانجین ئیرانی یه و ئیران ژ نه وی چهندی دترسیت

تورکیا ب شیوهی راسته و خو یان نه راسته و خو کونترولی ل سهر بیرین پترولی ل کهرکووکی بکهت و ئەفه دی هه‌فسه‌نگیا هیژ ل ده‌قهری تیکدهت؛ چونکی ب دیتنا ئیرانی ته‌وه‌ری سهره‌کی بی سیاستا تورکیا نه پتروله به‌لکو تورکیا ئارمانجه‌کا گرنگتر هیه و دژی ههر ده‌سته‌لاته‌کا سیاسی یا کوردایه کو ببیته پشته‌قان و پالدەر بۆ کوردین تورکیا یان کارتیکرنی ل سهر وان بکهت کو داخوازا سهر به‌خویی یا ئوتونومی یا سهر به‌خوییا ته‌مام بکهن له‌ورا دژی دامه‌زراندنا ده‌وله‌تا کوردییه یان ههر ئاسته‌کی فیدرالی دناف عیراقیدا کو ئەفه دی بیته به‌رپابوونا چریسکا نه‌ته‌وه‌خوایی ل باکووری کوردستانی (ئولسون، 2023، ل 90)

ژلایه‌کی دیفه د ئەفی ده‌میدا ل تورکیا ژ بهر مه‌ترسیا پترولا کهرکووکی دانوستاندن ل سهر ئەوی چه‌ندی هاتبوون کرن کو پیدقیه پشتی فی ئوپه‌راسیونی چاقدیرییا کهرکووکی ل ناڤ باشووری کوردستانی بهیته کرن به‌لی ژ بهر کارقه‌دانا ئیرانی و په‌یوه‌ندیین تورکیا ل گهل ئیرانی تورگوت ئوزال نه‌چاربوو د روئکره‌کی دا ئاشکرا کر کو چ پلان ل دور کهرکووکی نینن به‌لی د بارودوخی گه‌فا ده‌وله‌تین ده‌وروبه‌ر ل سهر ئاسایشا تورکیا دی سیاستا چالاکتر ژلایی تورکیا فه هیته ب ریقه‌برن (Karakoç, 2009, s.80)

د رادیویا (رادیویا ده‌نگی کومارا ئیسلامی) دا ئەوا ده‌ربیرین ژ هه‌لویستی حکومه‌تا ئیرانی دکر، ئیدانه‌یا فی ئوپه‌راسیونی دکر و د تاوانکرنا تورکیا دا به‌رده‌وام بوو و نه‌بتنی باس ل بزاقا کوردی ل عیراقی دکر به‌لکو ره‌خنه ل حکومه‌تا ئیرانی دژی یاسایا سهر‌بازی ل ده‌قهرین وان، هه‌کاری، دیار به‌کر، میزدین و سییرتی ل باکووری کوردستانی بوو پشتی ئوپه‌راسیونی ب چه‌فتیه‌کی روژان ئیرانی دایه دیار کرن کو تورکیا ژ بهر داخوازا خه‌لکی ده‌قهری بۆ دامه‌زراندنا ده‌وله‌تا کوردی یا ئوتونومی یاسایا سهر‌بازی ل قان ده‌قهران جیبه‌جیکریه (Milliyet, 14130, 15 Mart 1987)

هه‌روه‌سا ل سهر فی چه‌ندی ژیده‌ره‌کی تورکی ب ناڤی (ئونور ئوزتورک Onur Öztürk) ب پشتبه‌ستن ب زانیاریین ژ که‌نالی (بی بی سی BBC) فه‌گوه‌استین ئەف ئوپه‌راسیونه هه‌لسه‌نگاندبوو و دیار کر بوو وه‌ک پروفه‌کی یه بۆ تورکیا بۆ چوونا دناڤ کهرکووکی دا و راگه‌هاندبوو: "ئەف ئوپه‌راسیونه دی په‌یوه‌ندیین ئەنقهره و ته‌هرانی ئالۆزکەت و چونکی ئیران تورکیا تاوانبار دکەت کو د شه‌ری که‌نداڤی دا ب فه‌کیشانا هیژین باکووری هاریکاریا به‌ره‌یی سهره‌کی دکەت و به‌لی سهره‌رای فی چه‌ندی ژ بهر هه‌بوونا په‌یوه‌ندیین بارزگانی بین هه‌ردوو وه‌لاتان ئیران نه د بارودوخی تولقه‌کرنی دایه " (Öztürk, 2010, s.121)

هاشمی ره‌فسه‌نجانی سه‌رۆکی ئەنجومه‌نا ئیرانی د کومبوونه‌کا روژنامه‌قانیدا ل 21 نیسانا 1987 ل ته‌هرانی سه‌باره‌ت گومانا دووماهیک هاتنا شه‌ری عیراق-ئیرانی دیار کر ئەگه‌ر گه‌له‌ک ده‌وله‌ت ژوان سعودیه و کویت و مسر و ئەمریکا و فرنسا و تورکیا ژی هاریکاریا بۆ عیراقی ب راوه‌ستین دی شه‌ر ب دووماهیک هیته، چونکی ئەف ده‌وله‌ته نه‌بتنی هاریکاریا عیراقی دکەن به‌لکو بزاقین ئیرانی سنووردار دکەن له‌ورا دیار کر بوو پیدقیه ئەف ده‌وله‌ته هاریکاریا عیراقی نه‌کەن و ئاماژه ب هیتلا پترولی دابوو و دیار کر بوو هیتلا پترولی یا عیراقی ژ هه‌ردوو ده‌وله‌تین تورکیا و سعودیه دچن ئەگه‌ر قان ده‌وله‌تان نه‌زیت ئەف شه‌ره به‌رده‌وام بیت دشین هه‌نارده‌کرنا پترولا عیراقی ب راوه‌ستین (Cumhuriyet, 22509, 23 Nisan 1987)

هه‌روه‌سا ب دیتنا روژئاڤای ژ بهر نیزیکبوونا هیژین ئیرانی ل گهل هه‌فکاریا پیشمه‌رگه‌یان ب (65) کم بۆ کهرکووکی و هیلین پترولی له‌ورا ئەفه بوویه گه‌ف ل سهر ده‌قهری، د ئەفی بارودوخیدا عیراق ژلایی سهر‌بازیقه لاوازه ئەگه‌ر سوپایی ژی ب هنیریت کوردستانی دی به‌رامبه‌ر پیشمه‌رگه و هیژین ئیرانی توشی شکه‌ستن بیت و د فی بارودوخیدا سهر‌که‌فتین ئیرانی گرنگیه‌کا ژۆر بۆ تورکیا هیه و دبیته ئەگه‌ر تورکیا ب مه‌رهما پاراستنا هیتلا پترولی ئەوا گرنگیه‌کا مه‌زن بۆ تورکیا بۆ شه‌ری بهیته کیشان، ئەف هیتلا پترولی د روژه‌کی دا نیزیک (100) به‌رمیلین پترولی بۆ تورکیا دابین دکەت و عیراق ب ئەفی دراڤی داهاته‌کی باش دابین دکەت له‌ورا تورکیا ژ نیزیک و ب گرنگی چاقدیرییا ئەقان رویدانین ل دور کوردستانی و هیتلا پترولی دکەت (Cumhuriyet, 22509, 29 Mayıs 1987)

پشتی ئالۆزبوونا په‌یوه‌ندیان سه‌رۆک وه‌زیرانی تورکیا تورگوت ئوزال (Turgut Özal) ی ل 23 ی ته‌باخا 1987 هه‌فدیتن ل گهل نوینه‌ری سه‌رۆک وه‌زیرانی ئیرانی (عه‌لی رزا موایه‌ری) ل ئەنقهره ئەنجام دا و تیدا باس ل په‌یوه‌ندیین

دهولهتین هه‌ریمی و ئالۆزیا که‌ندافی هاتبوو کرن، پشتی قی هه‌قدیتتی تورگوت ئوزالی زانیاری ل دور قی چه‌ندی راگه‌هاندوبون و وه‌سا دیاربوو گه‌هشتیبون ئه‌نجامه‌کی و ده‌می باس ل که‌نداڤا به‌سرا کری گوت "که‌نداڤا فارسی" و ئه‌ف تیگه‌هه ژ لایح ده‌سته‌ه‌لاتدارین ئیرانی قه‌ ده‌یته بکارئینان (Cumhuriyet, 22629,26 Ağustos 1987)، پشتی قی چه‌ندی وه‌زیری ده‌رفه‌ یی ئیرانی عه‌لی ئه‌که‌به‌ری ویلایه‌تی (1981-1997) د دیداره‌کی دا بۆ رۆژنامه‌یا جومهوریه‌ت یا تورکی باس ل په‌یوه‌ندیین ده‌رفه‌ یین ئیرانی کربوون و دیارکر په‌یوه‌ندیین ئیرانی ل گه‌ل تورکیا دی پشت به‌ستن ب پینشقه‌برنا به‌رژوه‌ندیین هه‌ردوو وه‌لاتان بیت و دی پیکولا هه‌فکاریا ب هینزکرا په‌یوه‌ندیان که‌ن و گوت: "ئهم ژ هه‌لوسته‌ی تورکیا ژ پینشاهتین که‌نداڤی رازینه؛ چونکی بی لایه‌نه، و ئیران و تورکیا ریکی ب چ هینزین ده‌رفه‌ ناده‌ن کو مه‌ بیخه‌ ژیر هه‌ژمونا خوه‌ و مایتیکرنی د کیشه‌یین گشتی یین ده‌قه‌ری بکه‌ن" (Cumhuriyet, 22632,29 Ağustos 1987)، پشتی قان هه‌قدیتنان په‌یوه‌ندیین تورکیا و ئیرانی و گه‌هشتنه ئاسته‌کی سروشتی و د ئه‌قان په‌یوه‌ندیاندا تورکیا شیا هاریکاریا ئیرانی بزاقا کوردی ب راوه‌ستینیت و ئه‌فه ئیک ژ ئارمانجین سیاسه‌تا تورکیا بوو (Silleli,2005,s.125)

بزاقا کوردی کارتیکرنه‌کا زۆر ل سه‌ر په‌یوه‌ندیان ئیران و تورکیا هه‌بوو و ئیران ژ بزاقین تورکیا ل باشووری کوردستانی یا نه‌رازیبوو و ده‌می سه‌رۆک وه‌زیرانی ئیرانی میر حسین موسه‌وی (1981-1989) ل 16 خزیرانی 1987 ب سه‌رۆکاتیا شانده‌کی سه‌ره‌دانا تورکیا کربوو و د سه‌ره‌دانا خوه‌ دا میر حسین موسه‌وی سه‌ره‌دانا باژیری کونیا Konya کربوو و ل ویری سه‌ره‌دانا مه‌زار و موزه‌خانا مه‌ولانا کربوو، پشتی چوویه ئه‌نقه‌ره هه‌رچه‌نده د پروگرامی گه‌شتا موسه‌ویدا هاتبوو به‌ره‌فکرن کو سه‌ره‌دانا مه‌زاری ئه‌تاتورکی بکه‌ت، به‌لی موسه‌وی سه‌ره‌دانا مه‌زاری ئه‌تاتورکی ل ئه‌نقه‌ره ره‌دکربوو (Milliyet Gazetesi,14222, 17 Haziran 1987)، و ده‌می پرسیار ژ لایح رۆژنامه‌فانین تورک قه‌ هاتیه ئاراسته‌کرن کو بوچی سه‌ره‌دانا مه‌زاری ئه‌تاتورکی نه‌کربوو دیارکربوو: "هزرزبیرین مه‌ ل گه‌ل ئه‌تاتورکی د بنه‌مادا زۆر ژیک جودانه و ب هه‌بوونا قان جوداهیان ئه‌گه‌ر من سه‌ره‌دان کر دی بمه‌ موناڤ و دا ئه‌ف سه‌ره‌دانه بیته دوو روویاتی"، به‌رامبه‌ر قی رۆنکرنی لایه‌نین تورک نه‌رازیبوونا خوه‌ دیارکرن و راگه‌هاندن ئه‌فه بی ریزی ل تورکیا و سه‌رکردی وئ، سه‌رۆک کومار ئیڤه‌رنی هوشداری ل سه‌ر قی چه‌ندی دایه ئیرانی هه‌روه‌سا ئه‌ردال ئینونوی دیارکر ئه‌فه بی ریزی به‌رامبه‌ر تورکیا و سه‌رکردی تورکیا و د میژوویا تورکیادا ئه‌فه نه‌هاتیه رویدان و گوت: "ئه‌گه‌ر ئیران نه‌زانیته ریزی بگریته پیدیه ئهم وان فیربکه‌ین و ئه‌گه‌ر فیرنه‌بوون ئیدی ناهیتنه د تورکیادا"، و ئاماژه ب ئه‌وی چه‌ندی دابوو کو چ مفا د په‌یوه‌ندیین باش ل گه‌ل ئیرانیدا نینه ئه‌گه‌ر ریز ل سه‌رکردی تورک نه‌گرن (Cumhuriyet, 22562,17 Haziran 1987)، دیسان بوله‌ند ئه‌جه‌ویدی دیارکربوو بی ریزی و سقکاتی هه‌مبه‌ر تورکیا هاتیه کرن ب شیوه‌یه‌کی گشتی ب دیتنا ده‌سته‌ه‌لاتدارین تورک بی ریزی موسه‌وی ل دابونه‌ریتین تورکیا واته بی ریزی ل سه‌روه‌ری و ئازادیا وئ (الجمهورية، 6489، 18 خزیران 1987)

ئالۆزیا دناقه‌هرا هه‌ردوو وه‌لاتان دا ب کیشه‌یا کوردیه‌ په‌یوه‌ندیار بوو یان ژی تورکیا ب کیشه‌یا کوردیه‌ گریدابوو و کورد ئیک ژ فاکته‌ری توره‌یا تورکیا بوویه، ل سه‌ر ئه‌فی ناکوکیی تورکیا دابوو دیارکرن هاریکاریا چه‌کی یا ئیرانی بۆ ئه‌قان هینزین دژی تورکیا مایتیکرنه‌ د کاروبارین ناڤخویا تورکیادا، دیسان تورکیا راگه‌هاندبوو کو پلانه‌کا هه‌فیشک دناقه‌هرا کوردان و ئیرانی دژی تورکیا هه‌یه، ل سه‌ر ئه‌فی چه‌ندی ئه‌ندام ئه‌نجومه‌نا تورکیا (روشدی شارداگ Rüşdü Şardağ) (1983-1987) ئیران ب دوژمنی تورکیا دایه دیارکرن و ب ئه‌فی ره‌نگی په‌یوه‌ندیان دناقه‌هرا هه‌ردوو وه‌لاتان دا ئالۆز بوو (الجمهورية، 6495، 24 خزیران 1987)

دیاردیته کو کیشه‌یا کوردی ب شیوه‌یه‌کی گشتی ئه‌گه‌ری نه ئارامیا په‌یوه‌ندیین تورکیا و ئیرانی بوون و ئیرانی ب مه‌ره‌ما لاوازکرا به‌ریی عیراقی د شه‌ریدا هاریکاریا بزاقا کوردی ل باشووری کوردستانی دکر ئانکو کارتا کوردی دژی عیراقی بکاردینا به‌لی تورکیا نه ل گه‌ل هندی بوو کارتتا کوردی به‌یته بکارئینان و ب دیتنا تورکیا پیدیه هه‌فکاری دژی بزاقا دناقه‌هرا ده‌وله‌تین هه‌ریمیدا به‌یته کرن بۆ لاوازکرا هه‌ژمونا کوردی ل رۆژه‌ه‌لاتا ناڤین.

3.3. هه‌لویستی چه‌ند لایه‌نین سیاسی بین کوردی

د ئەقێ ئۆپەراسیۆنی دا هیزین ئەسمانی بین تورکیا جهین پارتي دیموکراتی کوردستان کره ئارمانج؛ چونکی ل سالا 1982 ئ هه‌قدیتن دناقه‌را ئیدریس بارزانی و عەبدولاه ئوجه‌لانی دا ل باژیری دیمه‌شقی پایته‌ختی سوریا په‌یدابوو، پشتی دانوستاندنه‌کا تیروته‌سه‌لی ریککه‌قتنه‌کا هه‌فکاری و هه‌فه‌یمانی دناقه‌را هه‌ردوولایاندا هاته ئیمزاکرن(بارزانی، 1، 2021، ل 354)، ل تیرمه‌ها 1983 ئ پارتي و په‌که‌کی ریککه‌قتنه‌ک ب نافی (پره‌نسیپین هه‌فگرتنی) ل سه‌ر هاریکاریا هه‌فیشک ئیمزا کرن، ل دویف ئەقێ ریککه‌قتنی هه‌ردوو لایه‌ن پینک هاتن ل دور پینک ئینانا به‌ره‌یه‌کی هه‌فیشک دژی هیزین ئمپریالی بین ده‌قه‌ری و تورکیا و د ناقه‌روکا ریککه‌قتنی دا هاتبوو: " ژ بۆ خه‌باتا ملله‌تی کوردستانی دژی ئەمریکا و هه‌می هیزین ئمپریالی بین ده‌قه‌ری دئ ئیکگرتنی په‌یداکه‌ن، هه‌بوونا ئەقێ په‌یوه‌ندی نیکه‌رانی بۆ تورکیا په‌یداکربوو (Karakoc, 2009, s.77)، و هه‌رچه‌نده ب شیوه‌یه‌کی فه‌رمی تورکیا دیارکربوو هیرشی که‌مپین په‌که‌کی هاتیه‌ کرن به‌لی د راستیدا هیرشی جهین پارتي کربوون، پشتی ئۆپەراسیۆنی سه‌روکی پارتي دیموکراتی کوردستان مه‌سه‌ود بارزانی بروسه‌که‌یه‌ک بۆ هه‌می هیز و پشکین پارتا خوه‌ هنارتن و تیدا گوتبوو: "ده‌قه‌رین رزگارگری توشی هیرشین فروکه‌یین تورکی بوویه و د ئەنجامدا هه‌فه‌ولاتی بریندار بووینه و زیان ب مولکین ئاکنجیان که‌قتینه، رژیما فاشی یا تورکیا ب هیرشین فروکه‌یان بۆ سه‌ر ده‌قه‌رین رزگارگری پیکولی دکه‌ت کو رایا گشتی به‌ره‌ف سنووران به‌ت بۆ داپوشینا بی شینایا خوه‌ و بۆ به‌ره‌نگاربوونا کیشه‌بین ناخۆبی و ژ لایه‌کی دیقه‌ کاره‌کی دکه‌ت کو رژیما عیراقی ب هه‌ره‌شه‌یان نه‌شیا به‌جه‌ بینیت و داخواز ژ هه‌می پیشمه‌رگه‌یان کر بوو هوشیاربن و نه‌که‌فته‌ داڤ و پلانین سه‌ربازی بین تورکیا ل ئاخا کورستانی دا و به‌ره‌قانیی ژئ بکه‌ن (أخبار کردستان، 154، اذار 1987)، به‌رامبه‌ر ئەقێ چه‌ندی پشتی ئۆپەراسیۆنی تورکیا نامه‌یه‌کا پر هه‌ره‌شه‌ بۆ مه‌سه‌ود بارزانی هنارتبوو و تیدا به‌هانه‌یا ئۆپەراسیۆنی ب قی ره‌نگی نقیسیبوو:

1. گوندین وه هاتنه توپبارانکرن چونکی بنکه‌یین په‌که‌کی تیدا بوون

2. زانیاریین ته‌مام ل سه‌ر هاریکاریا وه بۆ په‌که‌کی ل به‌رده‌ستن و برپرسایه‌تیا راسته‌وخو ل سه‌ر ملین وه‌یه

3. ئەم دئ به‌رده‌وام بین ل سه‌ر لیدانا په‌که‌کی و هه‌قالین وئ ل هه‌ر جهه‌کی هه‌بیت و دئ چه‌نه دناڤ ئاخا عیراقی دا ب مه‌رما لیدانا وان

4. ئەم هایداری پلانین وه‌نه ل ئیرانی

5. ب هه‌ج شیوه‌یه‌کی هاریکاریا وه ناهه‌تته کرن، ژ بلی راده‌ستکرنا ئەندامین په‌که‌کی ئەوین ل گه‌ل وه و ئەقه‌ دئ به‌لگه‌یا راسته‌قینه بیت کو هاریکاریا په‌که‌کی ناکه‌ن

6. مافی مه‌یه ئەم هیرشی دوژمنی خوه‌ بکه‌ین ل هه‌ر جهه‌کی هه‌بیت و مه‌ ریککه‌قتنا فه‌رمی ل گه‌ل عیراقی ل سه‌ر قی بابه‌تی هه‌یه

7. پیدقیه یان هوین خوه‌ ل هه‌مبه‌ر هیرشین ئەسمانی و زه‌مینی بین بگرن یان ژئ په‌که‌که ژ ناف خوه‌ ده‌ریخن، پشتی قی نامه‌یا تورکیا (بارزانی، 1، 2021، ل 513)

ل روژا 10 ئادارا 1987 ئ پارتي دیموکراتی کوردستان به‌رسقا تورکیا دا و ب ریکا (سالج) (11) ی هه‌لگری په‌یاما بۆ تورکیا هاته هنارتن و تیدا ب قی ره‌نگی به‌سڤ هاتبوو دان:

1. توپبارانکرنا وه دوژمنکارانه‌یه و وه بنکه‌یین په‌که‌کی نه‌کرینه ئارمانج، به‌لکو گوندین مه‌ هاتینه توپبارانکرنا و هاولاتیه‌ک شه‌هید و سڤ که‌س بریندار بووینه و زیان ب مال و ژیا نا وان گه‌هشتینه

2. ب هه‌ج شیوه‌یه‌کی هاریکاریا په‌که‌کی ناکه‌ین و ئەقه‌ بتنی به‌هانه‌یه ب مه‌رما هاریکاریا سه‌دامی، ئەم ژ رویدانین دناڤ ئاخا تورکیادا رویدده‌ن نه‌ به‌رپرسین، هوین پیکولی دکه‌ن ئەو رویدانین ناخۆیا وه‌لاتی وه ب تاوانبارکرنا مه‌ لاوازا وه دیار دکه‌ت، ب هه‌ج شیوه‌یه‌کی راستی بۆ ماوه‌یه‌کی درێخایه‌ن ناهه‌تته فه‌شارتن بتنی بۆ ماوه‌یه‌کی کورتخایه‌نه

3. په‌یوه‌ندیا مه‌ ب هاتنا دناڤ وه‌لاتی و هدا نینه ئەم به‌ره‌قانیی ژ هاتنا وه بۆ ناف ئاخا مه‌ دکه‌ین

ههروهسا جهلال تاله بانی سه بارهت ئۆپه راسیونا سه ربازی یا تورکیا ب ریکا رۆژناما میلیهت راگه هاند و گوت هیرشین تورکیا نه دژی بنکه یین په که کئی یه چونکی بنکه یین په که کئی نینن و ئەفه بتنی به هانه یا تورکیا یه، تورکیا ریکه قتن ل گهل عیراقی دژی بزاقا رزگار یخووازا کوردی کره، ههروهسا ئیکه تیبی ئاماژه ب ئەوی چهندی دابوو کو ل سهر شیوازی شه ری چه کداری یی په که کئی نه رازیه و گوت "هه ر چه و ابیت نابیت زاروک و ژن و که سین سفیل بهینه کوشتن و ئیکگرتتا کوردان یا گشتی د سه رده می نوکه دا زور ب زحمه ته و گوت باوه رناکه ن ئەز د ژیی خوه دا قی ببینم ئەفه کیشه یا نه وه یی داهاتوو ی یه، کورد و تورک برانه و نمونه یین میژوو یی ئینابوون و دیارکر ل سه رده می عوسمانیان کورد دژی سه فه ویان ل گهل دهوله تا عوسمانی بوون و ههروهسا ل سه رده می شه ری روسیا ژی کورد هه ل گهل دهوله تا عوسمانی بوون به لی نوکه ژهنه رال که نان ئیفرهن و تورگوت ئوزال ل گهل نه قیین وان عه ره بان ریکه قتنه ئەوین ریکه قتن لگهل ئینگلیزان کرین، کورد و تورک برانه و میژوو یه ک ل گهل ئیک هه نه و گه له ک ئیسما عیل بیشیکجی دی ژ ناف تورکیا ده رکه قن، به رژه وه ندیا ملله تی تورک دامه زاندنا دهوله ته کا دیموکراتی و فیدرالی یه ئەوا کوردستان دناف دا بیت دی سه رنجا کوردین دی ژی کیشیت و دی دابه شکاری ب دووماهیک هیت" (Milliyet, 14482,9 Mart 1988)

به لی پشتی ئۆپه راسیونا سه ربازی یا تورکیا ئیکه تی نشتیمانی کوردستان و حزبا شیوعیا عیراقی د به یانه کا هه قشک دا نه رازیبوون هه مبه ر ئۆپه راسیونا تورکیا دیاکر، هه ردوو پارتان ریکه قتن دناقه را حکومه تا عیراقی و تورکیا ئیدانه کر کو پشت به ستن ب قی ریکه قتنی حکومه تا تورکیا هاتیه دناف کوردستانی دا و ب فروکه یین جهنگی یین تورکی گوندین کوردان توپبارانکرینه و حکومه تا عیراقی تاوانبار کر ب دانا ده ستویری بۆ حکومه تا تورکیا یا فاشی کو به یته دناف ئاخا کوردستانی دا و ئەفه ب زنجیره یه کا ئمپریالی دایه دیارکرن، و دیارکر بوو : "ئارمانجا تورکیا گرتتا ده قهرین کوردستانی یه ب به هانه یا کوردین یاخیبووی و ئەم ئیدانه یا قی تاوانی دکه یین یا هه ردوو دوژمن تورکیا فاشی و دکتاتوریا به غدا ئەجام دای و دووپات دکه یین کو مه باوه ریا ته مام هه یه و هه می پیکولان دی که یین بۆ نه هیلانا هاتنا تورکیا بۆ ناف ئاخا مه و ئەف هیرشه شوره شا مه ژ بۆ ژناقبرنا دکتاتوریی و ب ده سته ئینانا مافی دیموکراسی یی ملله تی کورد ناراو هه ستینیت" (الشرارة، 3، اذار 1987)

دیسان ریکه راوین کوردی ل ده قهرین جوداجودا ل ئەوروپا به رامبه ر کونسولخانه یین تورکیا خوه پیشاندان ئەهه نام دان وه نه دک نفیسینگه ه و هک نفیسینگه هین سه ر ب نه ته وه یین ئیکگرتی و په رله مانی ئەوروپا بۆ ماوه یه کئی به روه خت بۆ دیارکرنا نه رازیبووناخوه هه مبه ر مایتیکرنا تورکیا هاتنه داگیرکرن (Hêviya Gel, 7, Adar 1987)

4.3. هه لویستی نافدهوله تی

دراستیدا ئەف ئۆپه راسیونه کارتیکرن ل په یوه ندیین تورکیا و وه لاتین عه ره بی کر بوو چونکی سنووری تورکیا-عیراق، تورکیا-سوریا، ئیران-عیراق، سنووری باکوور و رۆژه لاتئ وه لاتئ عه ره بی پیک دئینیت و هه ر هه وه یه کا بۆ سه ر قان سنووران وه ک مایتیکرن و ده ستردیژی ل سه ر سنووری وه لاتین عه ره بی ده یته هه ژمارتن و د هه لسه نگاندنا ستراتیجی یا وه لاتین عه ره بی دا ئەفه گه فه ژ لایه نین نه عه ره ب ل سه ر وه لاتین عه ره بی، تورکیا دهوله ته کا نه عه ره به ئۆپه راسیونا تورکیا بۆ باکووری عیراقی دبیته ئەگه ری په یدابوونا کارقه دانی، له ورا تورکیا ژلای پایته ختین وه لاتین عه ره بی قه به رده وام رووبه رووی پرسیارا "نه تا تورکیا ژ ئۆپه راسیونا ژ باکووری عیراقی چی یه ؟" دبیت، ههروهسا دهوله تین عه ره بی گه فی ل تورکیا دکن و دیار دکن کو ئەگه ر تورکیا به رده وام و ب شیوه یه کئی ئەکنیف وه ک هیزه کا سه ربازی مایتیکرنی بکه ت دبیت سیاسه تا رۆژه لاتا ناخین ژی مایتیکرنی د تورکیادا بکه ن (Cumhuriyet, 22460,5 Mart 1987)

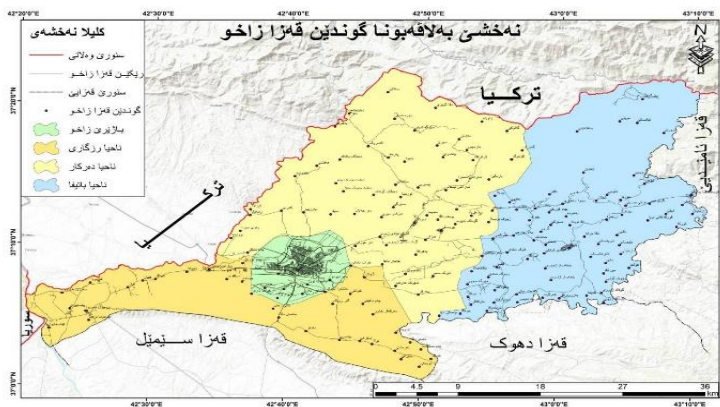
ههروهسا وهزاره تا ده رقه یا لیبیا بالیوزین تورکیا گازیکرن و سه رۆکی لیبیا موعه مه ر قه زافی (1969-2011) ب توندی نه رازیبوونا حکومه ت و گه لی لیبیا سه باره ت ئۆپه راسیونا تورکیا بۆ سه ر ده قهرین پیشمه رگه یین کورد ل

5. ئۆپەراسيۇنا سەربازى ب ئارمانجا ليدانا بنگهين پارتى ديموكراتى كوردستان دهنگفهدان هه بوو و پارتين توركييا باس ل قى ئۆپەراسيۇنى كرابون و دهستخوهشى ل حكومهتى و هيزين توركييا كرابون و ئەفە ژى ئەوئى چەندى دگهينيت حكومهتى ب ئەفئى بزاقى شيابوو جهماوهرى خوه رازى بكهت كو زيانين مەزن گه هاندينه پارتى و په كه كئى، ل دهقهرين پارتى ديموكراتى كوردستان ل دهقەرا بهدينان هاتبوو ئەنجام و توركييا ب فەرمى په كه كه وهك ئەگهري سەرەكى دابوو دياركرن بهلى د راستيدا ئەگهري سەرەكى پهيوهندى و ههقكاريا دناقەبرا پارتى و په كه كئى دابوو و توركييا دقيا ب قى ئۆپەراسيۇنى وهكو هوشداريه كئى بدهته پارتى كو ريكي ب په كه كه نه دن و هاريكاريا ئەوان نه كه ن، واته توركييا د دويقچوونا خوه يا نيزيكدا بو بزاقا كوردى داخوازكر كونترولى يان هر چ نهبيت سنوران بو بزاقا كوردى ب دانيت.

5. پاشبەند، نەخشە

نەخشەيى گوندين قەزا زاخو-دەقەرين سنورى باشورى كوردستانى

(سەلاحه ددين، 2023)

6. پەراويز

- (1) عەبدولكەريم فەرحان عبدالله، پيشمه‌رگه‌يى شوره‌شا گولانى ل سالا 1951 ل گوندى كەشانی ژ دايك بوويه، دەمى توركييا ئۆپەراسيۇنا ئەسمانى ل سالا 1986 عەبدولكەريم فەرحان عبدالله ل گەندى كەشانی پيشمه‌رگه‌بوو(عبدالله،زاخو،12 ئەيلول 2024)
- (2) عبدالله بشار سەندى: پيشمه‌رگه‌يى شوره‌سا ئەيلول و گولانى ل 1954 ل گوندى ئاقا گيزى ل دهقەرا سەنديان سەر ب زاخو قە ژ دايك بوويه، دەمى توركييا ئۆپەراسيۇنا ئەسمانى ل سالا 1987 بو گوندى ماركسيستى ئەنجامدايى عبدالله بشار سەندى وهكو پيشمه‌رگه ل گوندى بوو و ديدەقانى ئەفئى هيرشى يە (سەندى،زاخو،1 ئادارى 2023).
- (3) ئيك ژ شيوازين به‌رهنگاريا توركييا دژى په‌كه‌كئى په‌يره‌وكرنا سياسه‌تا پاسه‌وانين گوندان بوو ئەف چەندە په‌يدا بوو پشتى به‌يزبوونا په‌كه‌كئى ژلايى سياسى و سەربازى قە ب تاييه‌تى كرياتا 15 تەباخى 1984 ل ئەروخ و شەمدينان، حكومه‌تا توركييا ژبو سەره‌ده‌ريكرن ل گەل هيرشين په‌كه‌كئى پشتبەستن ل سەر هيزا ناخووييا دهقەري كر و خەلكى دهقەري دژى بزاقا كوردى بكاريينا و ل 26 ي ئادارى 1985 ب ياسايا ژماره (3175) و ياسايا گوندان يا ژماره (442) يا ماددى 74 ي هيزين (پاسه‌وانين گوندان - قوروجويين گوندان (Köy koruculari) ژ ئەندامى عەشيره‌تين كورد ل توركييا دامه‌زراندن و پيك دهين ژ دوو شيوازان پاسه‌وانين به‌روهخت و پاسه‌وانين ب حەزا خوه پشكاربووين، بئيره: (Önder,2015,s. 52)

- (4) خلیل سوزەر Halil Sözer: ژەنەرالئە هیزین ئەسمانی یی تورکیا ل سالا 1923 ژ دایک بوویە و 1959 ژ ئەکادیمیا جەنگی یا ئەسمانی دەرچووویە و دەهەمان سالدا دەست ب کارکرێه دناف هیزین ئەسمانی یین تورکیا و ل سالا 2024 مر (<https://2u.pw/naWtsoZV>, 22.11.2024) (THK)
- (5) عەدنان خەیروللا، وەزیری بەرگری عیراقی د ماوهیی شەری عیراق-ئیرانی دا، کوری خالی سەدام حسینی یە و ل سالا 1989 مر (المعرفة، <https://2u.pw/e4C5JtKT>, 2014/11/22)
- (6) ئیزگی دەنگی کوردستان: دامەزراندنا ئیزگی دەنگی کوردستان یا پارتي دیموکراتی کوردستان وەک سەرکەوتنەکا مەزن دەیتە هەژمارتن، ل دووماهی سالا 1977 بۆ ئیکەم جار ل گوندی هەری (دکەفیتە دەقەر بارزان سەر ب قەزا میرگەسۆر) دەست ب کارکر، ب ئارمانجا بەلاقنرا و گەهاندنا دەنگی شورەشی ژ ناخۆ بۆ دەورووبەران، هەتا دووماهی شورەشا گولانی بەردەوام بوو (بارزانی 2، 2021، ل 121)
- (7) ناتو: (North Atlantic Treaty Organisation) ریکخراوا پەیماننا باکووری ئەتەلسی) ئەف ریکخراوا ل سالا 1949 هاتە دامەزراندن، پشتی جەنگی جیەانی یی دووی دەولەتین ئەوروپی ژلایی ئایدولوجیقە ژیک جودابوون و هەندەک دەولەتین رۆژەلاتا ئەوروپا کەقتبوون ژیر کاریگەریا ئیکەقتیا سوقیەت لەورا ئەف ریکخراوا بۆ ریکگرتن هەمبەر بەرفرەهیبونا سوقیەتی وەکو پەیمانەکا سیاسی و سەربازی دناقبەرا (12) دەولەتین دامەزرتنەدا هاتە دامەزراندن، دەولەتین ئەندام بەلچیکا، کەنەدا، دانیمارک، فەرەنس، ئایسلەندا، ئیتالیا، لوکسمبرگ، هولەندا، پورتوگال، نەرویج، ئەمریکا بوون پاشان یونان و تورکیا و ئەلمانیا و ئیسپانیا بوونە ئەندام (<https://2u.pw/3CVQSecc>, 22.11.2024) (NATO)
- (8) ل شوباتا 1983 (ریکەقتننا هەفکاری و ئەمنا سنووری Sınır Güvenliği ve İşbirliği Anlaşması) دناقبەرا تورکیا و عیراقی دا بۆ ماوهیی پینج سالان هاتە ئیمزاکرن، ل دووی بەندین فئ ریکەقتنی ب مەرجی وەرگرتنا دەستویری هەردو لایان مافی (دویقچوونا گەرم- المطاردة الساخنة Sıcak Takip) ب دویراتیا (دەه کم) دناف دەولەتا دیتەر دا هەیه، پشتی ئوپەراسیونا 1983 ریکەقتنا " پرتوتوکولا ئەمنا تورکیا-عیراق" ل 15 چریا ئیک 1984 دناقبەرا هەردو وەلاتان دا هاتە ئیمزاکرن، ئەف پرتوتوکولا بەردەوامیا ریکەقتنا سالا 1983 ئی، بەلی جوداها فئ ریکەقتنی ل گەل یا سالا 1983 ئەبوو، مەرجی پەسەندا دەولەتا بەرامبەر د فئ ریکەقتنی دا نەهیلان و بقی رەنگی تورکیا مافی یاسایی یی پیندقی بۆ ئوپەراسیونین ل داها تووی ل دەقەرین سنووری تورکیا بەدستقەئینا (Öztürk,2010,s.118;Reçber,2007,s.21) .
- (9) مافی (دویقچوونا گەرم- المطاردة الساخنة- Sıcak Takip) ئانکو مافی دویقچوونی ب دویراتیا (دەه کم) دناف دەولەتا دیتەر دا هەیه، دویقچوونا گەرم مافەکی یاسایی یە پرانی جارن د یاسایین دەریایی دا دەیتە جیبەجیکرن بەلی هەندەک جارن د یاسایین عەردی دا ژی دەیتە جیبەجیکرن رامانا وئ ئەو دویقچوونا کەسین یان گروپین تاوانەک د دەولەتەکی دا ئەنجام داین و دەولەت دویقچوونا ئەوان د دەولەتەکا دیتەر دا بکەت بەلی مەرجی سەرەکی ئەو ئیکسەر پشتی تاوانی بەیتە کرن بیی ناقبر بکەقتی و رەزامەندیا دەولەتا دویقچوون تیدا دەیتە کرن بەیتە وەرگرتن (Sileli,2005,s.124)
- (10) جەمیل چوھا Cemil Çuha: ژەنەرالئە هیزین ئەسمانی یی تورکیا ل سالا 1923 ژ دایک بوویە و 1959 ژ ئەکادیمیا جەنگی یا ئەسمانی دەرچووویە و دەهەمان سالدا دەست ب کارکرێه دناف هیزین ئەسمانی یین تورکیا و ل سالا 2006 مر (<https://2u.pw/FqhjvUyt>, 22.11.2024) (THK)
- (11) د ژیدەریدا (سالح) ئەوی هەلگری پەیمان پارتي دیموکراتی کوردستان نەهاتیە ناساندن و ئاماژە ب نافونیشانی و ی نەهاتیە دان، دبیت نافەکی نە دروست بیت و ب تنی بۆ فئ کاری بکارهاتبیت.

7. لیستا ژیدهران**بهلگه نامه****بهلگه نامه یین ئه رشیفی کومارا تورکیا**

- Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Genel Müdürlüğü, (BKKTGM),no:114-992,11.3.1987
- Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Genel Müdürlüğü, (BKKTGM),no:112-1943,26.10.1987

بهلگه نامه یا هه والگتیریا ئه مریکی CIA

- CIA, 1987, KURDS/ TURKEY/ IRAQ/ IRAN: Kurds Weighing in, Near East and South Asia Review, director of central intelligence agency, from the office of Near East-South Asia Analysis to the department of state, Washington., D.C., 1 July, 1987.
- CIA, 1986, Iraq: The Kurds Strike Kirkuk, Near East and South Asia Review, director of central intelligence agency, from the office of Near East-South Asia Analysis to the department of state, Washington., D.C., 7 November, 1986.

نامه یین ماسته و دکتورایی یین تورکی

- KARAKOÇ, Jülide, 2009, türkiye'nin dış politikasında kürt sorununun etkisi 1980'lerden bugüne, doktora tezi, Ankara üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü uluslararası ilişkiler anabilim dalı, Ankara.
- ÖZTÜRK, Onur, 2010, türkiye-ıraq ilişkileri ve kürt sorunu (1926-1990) , yüksek lisans tezi, ankara üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü uluslararası ilişkiler anabilim dalı, Ankara.
- SİLELİ, Turan, 2005, 1958'den Günümüze Türkiye-İrak İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Isparta.

پهرتووک**پهرتووکین کوردی**

- ئولسون، رۆبیرت، 2023، پرسى كورد و پهيوه ندىه كانى نيوان ئيران و توركياء. و: رفعت مورادى، سليمانى
- بارزانى 1، مهسعود، 2021، بارزانى و بزوتنه وهى رزگاريوخاوى كورد شورشى گولان 1990-1975، ب.ج. بهرگى چارى، بهشى ئىكى
- بارزانى 2، مهسعود، 2021، بارزانى و بزوتنه وهى رزگاريوخاوى كورد شورشى گولان 1990-1975، ب.ج. بهرگى چارى، بهشى دووى
- نيروهى، پ.د. على تهته، 2019، بزاقى رزگاريوخاوى نهته وهى كورد له كوردستانى عىراق له ساله كانى جهنگى عىراق-ئيران دا (1980-1988)، چ 2، دهوك
- جهليل، هاوكار محيدين، 2012، دوزى كورد له توركياء له سالانى (1980-1999)، ههولير

پهرتووکین تورکی

- Önder, Mehmet Seymen, 2015, Devlet ve PKK İkileminde Korucular, İstanbul.

پهرتووکین عه رهبى

- حسن، د. جرجيس، 1990، تركيا في الاستراتيجية الامريكية بعد سقوط الشاه، ط 1، د.م.

گوفارین زانستی**گوفارین کوردی**

- رۆژه لاتى، زريان، 2006، "نهگه رى ئه نجامدانى ئوپه راسيؤنى سه ربازيى توركياء له هه ريمى كوردستان (فاكته ر و ئاسته نكه كانى)"، دوستى توركياء، ژماره: (4)، سليمانى، چريا دووى 2006، (ل 5-17)
- نيكبخت، صالح، 2008، "دهره نجامى هيرشى توركياء بۆ سه ر خاكى عىراق"، دوستى توركياء، ژماره (7)، سليمانى، كانوونا دووى 2008، (ل 7-27)

گوفارین تورکی

- REÇBER, Kamuran, 2007, ' Türkiye'nin Irak'ın Kuzeyi'nde Sınır Ötesi Operasyon ve Sıcak Takip Hakkı ', Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt 3, No: 9, ss. 16-17.

رۆژنامه**رۆژنامه یین تورکی****Cumhuriyet Gazetesi**

- Cumhuriyet, 22262,16 Ağustos 1986
- Cumhuriyet, 22281,7 Eylül 1986
- Cumhuriyet, 22334,30 Ekim 1986
- Cumhuriyet, 22352,17 Kasım 1986
- Cumhuriyet, 22355,20 Kasım 1986
- Cumhuriyet, 22356,21 Kasım 1986

- Cumhuriyet, 22452,25 Şubat 1987
- Cumhuriyet, 22459,4 Mart 1987
- Cumhuriyet, 22460,5 Mart 1987
- Cumhuriyet,22504,18 Nisan 1987
- Cumhuriyet,22509,23 Nisan 1987
- Cumhuriyet,22509,29 Mayıs 1987
- Cumhuriyet, 22562,17 Haziran 1987
- Cumhuriyet, 22629,26 Ağustos 1987
- Cumhuriyet, 22632,29 Ağustos 1987

Milliyet Gazetesi

- Milliyet,14111,24 Şubat 1987
- Milliyet,14120, 5 Mart 1987
- Milliyet, 14130, 15 Mart 1987
- Milliyet Gazetesi,14222, 17 Haziran 1987
- Milliyet,14482,9 Mart 1988

رۆژنامه‌یین ب زمان ئی عه‌ره‌بی

- الجمهورية،6427، 16 نيسان 1987
- الجمهورية،6428، 17 نيسان 1987
- الجمهورية،6489، 18 حزيران 1987
- الجمهورية،6495، 24 حزيران 1987
- أخبار كردستان،147، اب 1986
- أخبار كردستان،154، اذار 1987
- الشرارة،2، شباط 1987
- الشرارة،3، اذار 1987

چاڤيکه‌فتن

- سندی،عبدالله بشار، 1 ئاداری 2023، گوندی ئاڤا گیزی-زاخو،1954.
- عبدالله، عه‌بدولکه‌ریم فه‌رحان، 12 ئه‌یلول 2024، گوندی که‌شانى (ده‌قه‌را گولیان) زاخو، 1951

ئهرشیف (نه‌خشه)

- سه‌لاحه‌ددین، خالد یوسف، 2023، (نه‌خشه‌یی گوندین قه‌زا زاخو - ده‌قه‌رین سنووری باشووری کوردستان)، پشکا جوگرافیا ، کولیژا په‌روه‌رده، زانکویا زاخو

مالپه‌رین فه‌رمی بین ئه‌نته‌رنیتی:

- NATO, Office of Information and Press North Atlantic treaty Organization, <https://2u.pw/3CVQSecc> ,(22.11.2024)
- THK Türk Hava Kuvvetleri, <https://2u.pw/FqhjvUyt> , (22.11.2024) .
- THK Türk Hava Kuvvetleri , <https://2u.pw/naWtsoZV> ,(22.11.2024)
- ، (2014/11/22) <https://2u.pw/e4C5JtKT> (المعرفة) ،

العملية العسكرية التركية في كردستان العراق في 4 مارس 1987 دراسة تاريخية

هوغر طاهر توفيق

كلية العلوم الإنسانية- قسم التاريخ- جامعة زاخو

hoger.tawfiq@uoz.edu.krd

بيروز عبدالله بشار

كلية العلوم الإنسانية- قسم التاريخ- جامعة زاخو

beroz.bashar@uoz.edu.krd

الملخص

تعتبر سياسة تركيا تجاه الحركة الكردية في كردستان العراق في سياق العمليات العسكرية من أهم القضايا في تاريخ حركة التحرر الكردية، خاصة وأن الحركة الكردية في كردستان العراق كان لها تأثير على الحركة الوطنية في الأجزاء أخرى من كردستان. وكانت تركيا كدولة مجاورة لها دور مهم للغاية بالنسبة للحركات الكردية. وتكمن أهمية هذا الدراسة في تقييم سياسة تركيا وإستراتيجيتها تجاه الحركة الكردية وكذلك الدراسة حول أسباب العملية العسكرية في المناطق الحدودية لكردستان العراق وردود الفعل حولها، فضلاً عن مقارنة بين الموقف التركي السابق خلال هذه الفترة، إذ كانت تركيا واعية للغاية بالتعامل مع الحركات الكردية وتطوراتها. في حين كانت تولي اهتماماً كبيراً لمصالح تركيا الاقتصادية في كردستان العراق على هذا الأساس تعاملت مع الحركة القومية في كردستان العراق، وأدا هذه إلى التقارب بين كل من العراق والتركيا، كما تم تقييم وعوامل الحرب العراقية الإيرانية والحركات الإيرانية الواسعة مع الأكراد في كردستان العراق في ضل سياق السياسة التركية.

ومن خلال هذه الدراسة فقد تم الإجابة على الأسئلة الأتية: هل كانت للسياسة التركية والعمليات العسكرية لها تأثير على الحركة الكردية؟ فهل كان هذا التأثير سبب في التدخل بالشؤون الداخلية؟ فهل غيرت نتائج هذا التدخل العلاقة بين الحركة الكردية العراقية وتركيا؟ ما هي نتائج العملية العسكرية على المناطق الحدودية الكردية؟ كيف كان الموقف الداخلي والخارجي تجاه التدخل العسكري التركي؟ وما هو الموقف الداخلي والخارجي تجاه هذا الغزو العسكري لتركيا؟ وقد تم اختيار هذا الموضوع لإجراء دراسة تاريخية حول وضع الأكراد وكذلك تأثير السياسة التركية عليهم. الكلمات المفتاحية: السياسة التركية، العملية العسكرية، الحركة الكردية، حزب العمال الكردستاني، الحرب العراقية الإيرانية.

The Turkish Military Operation in Iraqi Kurdistan 4 March 1987 A Historical Study

Piroz Abdullah Bashar

College of Human Sciences, History Department,
University of Zakho.

beroz.bashar@uoz.edu.krd

Hoger Taher Tawfiq

College of Human Sciences, History Department,
University of Zakho.

hoger.tawfiq@uoz.edu.krd

Abstract

Turkish policy towards the Kurdish national movement in Iraqi Kurdistan is one of the key subjects of the Kurdish national liberation movement, As the Kurdish national liberation movement in Iraq has influence on the Kurdish movement in other Kurdistan parties. As a neighboring country Turkey paid a great attention to the Kurdish Movements, the main significance of this research is the assessment of the Turkish policy and strategy towards the Kurdish movement, this study concentrates on the reasons behind of declaring the military operations in the areas of Iraqi Kurdistan borders as well as its reflection. Also it makes compresence with the Turkish previously attitude, Hence Turkey paid a great attention to its economic interests in Iraqi Kurdistan upon this doctrine looked at the Kurdish movement in Iraq. Because of this Turkish and Iraq had moved to each other so closely, the Iranian wide activities with Kurds in Iraqi Kurdistan with the framework of Turkish policy is being depicted.

This research answered these questions, did Turkish policy and its military operation influence on the Kurdish movement? Had from that influence interfered to the internal affairs? Did the results of that interreference make any change of Iraqi Kurdish movement with Turkey? What were the results of military operation in the Kurdish areas? What was the regional and international attitude to the Turkish military intervene? Henceforth, this subject is being chosen in order to depict the Kurdish condition and quantity influence of Turkish policy on them.

Keywords: Turkish policy, Military operations, Kurdish movement, PKK, Iraq-Iran war